

УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ
КАФЕДРА ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему

*"Трудова міжнародна міграція українців:
масштаби, наслідки та перспективи"*

Виконав: здобувач II курсу, групи

МЕВ19-ВМ

ОПП з міжнародних економічних відносин
Спеціальності 292 Міжнародні економічні
відносини

Гришняєва Поліна Валеріївна

Керівник: Задоя О.А.

к.е.н., доцент

Дніпро
2021

УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

КАФЕДРА ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Освітній ступінь МАГІСТРА
ООП з міжнародних економічних відносин
Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини

Затверджую:

Зав.кафедри

(підпис, прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

“ ____ ” _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу здобувачу

Гришняєвої Поліни Валеріївни

1. Тема роботи «Трудова міжнародна міграція українців: масштаби, наслідки та перспективи»

2. Керівник роботи Задоя Олександр Анатолійович, к.е.н., доцент.

Затверджені наказом від " ____ " _____ 20__ р., № _____

3. Термін здачі здобувачем закінченої роботи 28.12.2020 р.

4. Цільова установка та вихідні дані до роботи:

- Виявити причини та види міжнародної міграції.
- Дослідити механізм контролю міграції робочої сили та системи обліку.
- Виявити, який вплив несе трудова міграція на економіку України.
- Виявити динаміку сучасної трудової міграції українців.
- Дослідити, яку роль займає Україна на міжнародному ринку праці.
- Виявити, які наслідки несе країни-донори та країни-реципієнти в контексті міграційних потоків України.
- Спрогнозувати дальнішу трудову міграцію та запропонувати шляхи її ліквідації.

- Виявити сучасні виклики та використання позитивних аспектів трудової міграції на рівні України.

5. Зміст роботи (перелік питань, які належить розробити) :

- Теоретичні підходи у дослідженні трудової міжнародної міграції.
- Виникнення і розвиток трудової міжнародної міграції українців та її види.
- Українська трудова міграція: проблеми та наслідки для країни.

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Консультант (прізвище, ініціали, посада)	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1. Теоретичні підходи у дослідженні трудової міжнародної міграції.	Задоя О.А., к.е.н., доцент	12.09.2020	
Розділ 2. Виникнення і розвиток трудової міжн.міграції та її види.	Задоя О.А., к.е.н., доцент	28.09.2020	
Розділ 3. Українська трудова міграція:проблеми та наслідки	Задоя О.А., к.е.н., доцент	04.11.2020	

7. Дата видачі завдання 12.09.2020

8. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	Вибір теми	20.09.2020	
2	Підготовка завдання	25.09.2020	
3	Узгодження плану	01.10.2020	
4	Розділ1. Теоретичні підходи у дослідженні трудової міжнародної міграції.	01.11.2020	
5	Розділ2.Виникнення і розвиток трудової міжн.міграції та її види.	25.11.2020	
6	Розділ3. Українська трудова міграція:проблеми та наслідки	20.12.2020	
7	Здача закінченої роботи	28.12.2020	
8	Попередній захист	10-15.01.2021	
9.	Захист кваліфікаційної роботи	20-26.01.2021	

Здобувач

Гришняєва П.В.

Керівник кваліфікаційної роботи

Задоя О.А.

АНОТАЦІЯ

Гришняєва П.В. Трудова міжнародна міграція українців: масштаби, наслідки та перспективи.

В роботі подано основні характеристики сучасної трудової міграції громадян України за кордон, оцінки її масштабів, сучасні тенденції. Показано, що є основними викликами, обумовленими міграційними процесами, є для України: наростання масштабів міграції за кордон, передусім трудової, участь молоді в міграції, проаналізувати причини та наслідки виїзду за кордон українців для пошуку кращого життя, виявити, як трудова міграція впливає на розвиток економіки України і яка роль України на міжнародному ринку праці. Як безвіз та коронавірус вплинув на міграцію українців. Запропонувати рішення проблеми трудової міграції. Робота присвячена проблемам міграції робочої сили в Україні, проаналізовано зовнішні

міграційні процеси в Україні на базі аналізу в сучасній соціально-економічній ситуації в країні. Розкрито причини зовнішньої міграції робочої сили в Україні. Показані особливості, масштаби і динаміка цього процесу в Україні. Охарактеризовані позитивні і негативні наслідки зовнішньої міграції робочої сили в Україні. Виявлено основні проблеми в області міграційних процесів та запропоновано рекомендації щодо їх усунення.

Ключові слова: трудова міграція, міграційні потоки, робоча сила, світова економіка, міграційний процес, нестабільність розвитку країни, низька заробітна плата.

SUMMARY

Hryshniaieva P.V. International Labor Migration of Ukrainians: Scale, Impacts and Prospects.

The work presents the main characteristics of the current labor migration of Ukrainian citizens abroad, estimates of its scale, and current trends. It is shown that for Ukraine the main factors caused by the migratory processes are: increase in the scale of migrations abroad, labor migration, participation of young people in migrations, to analyze the causes and consequences of Ukrainians going abroad in search of a better life, To find out how labor migration influences the development of Ukrainian economy and the role of Ukraine on the international labor market. How visa-free and coronavirus influenced the migration of Ukrainians. Provide a solution to the problem of labor migration. The work is devoted to the problems of labor force migration in Ukraine, analyzed external migration processes in Ukraine on the basis of the analysis of the current social and economic situation in the country. Reasons of external migration of labor force in Ukraine. The peculiarities, scale and dynamics of this process in Ukraine are shown. Positive and negative consequences of external migration of labor force in Ukraine were characterized. The main problems in the field of migratory processes are revealed and recommendations for their elimination are offered.

Key words: labor migration, migratory flows, labor force, global economy, migratory process, instability of the country's development, low wages.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1.	10
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ТРУДОВОЇ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ	10
1.1.Поняття, причини та класифікація міжнародної міграції.....	10
1.2.Механізм контролю міграційної робочої сили і система обліку	16
1.3.Вплив трудової міграції на економічний розвиток України	20
РОЗДІЛ 2.	28
ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ТРУДОВОЇ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ТА ЇЇ ВИДИ	28
2.1. Причини виникнення міграції українців	28
2.2. Структура і динаміка сучасної трудової міграції українців.....	31
2.3. Місце України в процесі міжнародної трудової міграції та роль на міжнародному ринку праці	444
РОЗДІЛ 3.	49
УКРАЇНСЬКА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ КРАЇНИ ТА СВІТУ В ЦІЛОМУ	49
3.1. Наслідки для країн-донорів та країн-реципієнтів в контексті міграційних потоків України.....	49
3.2.Шляхи вирішення проблеми мігрантів та перспективи: прогнозування	55
3.3.Сучасні виклики та використання позитивних аспектів трудової міграції на рівні України	59
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність роботи. Формування в Україні ринкової економіки відкритого типу обумовлюють необхідність дослідження проблем української трудової міграції. Міжнародна міграція робочої сили є одним з об'єктивних підстав становлення цілісної системи світового господарства. У той же час вільна міграція є проблемою для уряду, як в політичному, так і в соціально-економічному аспектах. Нестабільність економічної та політичної ситуацій в країні, стрімке підвищення рівня безробіття, а також етнічні, релігійні забобони і пряма економічна загроза інтересам окремих груп, які бояться конкуренції з боку мігрантів, роблять цю проблему актуальною. Характерне явище життя українців стає масова міграція населення, тобто переміщення працездатного населення всередині країни, а також з однієї країни в іншу. Проблема міграції актуалізувалася в даний час. Це пов'язано з тим, що в результаті цих процесів відбувається суттєвий відтік кадрів, в тому числі висококваліфікованих, що призводить до втрати трудового, наукового, інтелектуального, культурного потенціалу нашої країни.

Проблема міграції розглядається в працях таких вчених, як Чжан Сюй, В. Безматерних, А. Гайдучкий, А. Позняк, В. Бережний, В. Ткаченко, В. Рисін, М. Студений. Але незважаючи на безліч публікацій в цій сфері, зазначені проблеми вимагають подальших досліджень.

Метою роботи є аналіз поточної міграційної ситуації в країні: сутність та наслідки міграції, причини міграційної активності громадян України. Масштаби і напрямки міграції трудових ресурсів свідчать про стабільність або, навпаки, нестабільності суспільного розвитку країни, про рівень життя населення, розвитку економіки. Основним фактором, що обумовлює значні масштаби трудової міграції українців за кордон, є економічна ситуація в країні. Навіть зростання темпів економічного розвитку і рівня життя населення в Україні в останні роки не мають істотного впливу на зниження міграційної активності українських громадян. Саме через економічну нестабільність, незабезпеченість робочими місцями, відсутність умов застосування своїх інтелектуальних, творчих здібностей, маленької реальної

заробітної плати і постійної напруженої політичної і економічної ситуації в країні щороку виїжджає більше ніж 900 тис. українців.

Основним завданням, які необхідно вирішити в процесі написання роботи, є наступні:

- визначити сутність міжнародного руху робочої сили та її види, причини та наслідки;
- дослідити динаміку міжнародної трудової міграції українців в країни ЄС;
- визначити роль України на міжнародному ринку праці;
- визначити проблеми трудової міграції українців та запропонувати шляхи її вирішення.

Об'єктом представленого дослідження є Україна і її місце на ринку праці.

Предмет дослідження- міжнародна трудова міграція українців.

Методологічною основою дослідження є системний та комплексний підхід до вивчення процесів трудової міграції українців в рамках «економічної науки». Застосований якісний і кількісний аналіз, метод порівнять і висновки, які проводились на своєму досвіді міграції.

Основою для теоретичної частини дослідження, що проводиться послужили праці, дослідні роботи, матеріали доповідей вітчизняних та зарубіжних теоретиків і практиків у галузі трудової міграції українців.

Статистичної та інформаційною базою для роботи послужили матеріали Фонду Організації Об'єднаних Націй у області народонаселення, МОМ; МОТ; ОБСЕ, Національного Банку України, інших організацій, а також офіційні ресурси Інтернет-мережі.

Наукова новизна роботи полягає в наступному: проблема міграції робочої сили у сучасний час дуже важлива. Крім економічних мотивів процес міжнародної міграції обумовлюється також міркуваннями політичного, етнічного, культурного, сімейного та іншого характеру. Таким чином, міжнародна міграція робочої сили є частиною широкого явища - міжнародної міграції населення, коли даний процес не пов'язаний прямо з працевлаштуванням.

Практичне значення дослідження визначається модливістю його застосуванням держаними органами Ураїни, а також застосовувати в навчальних цілях при читанні курсів «Світова економіка» та «Міжнародні економічні відносини».

Структура представленої роботи містить вступ, три розділи, висновки та пропозиції і список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ТРУДОВОЇ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Поняття, причини та класифікація міжнародної міграції

Міжнародна міграція робочої сили є процесом переміщення трудових ресурсів з однієї країни в іншу з метою працевлаштування на вигідніших умовах, ніж в країні походження. Окрім економічних мотивів процес міжнародної міграції обумовлюється також міркуваннями політичного, етнічного, культурного, родинного і іншого характеру.

Міжнародна міграція включає дві основні складові: еміграцію і імміграцію. Під еміграцією розуміється виїзд з країни на постійне місце проживання, під імміграцію - вїзд до країни на постійне місце проживання. Міжнародна міграція включає також процес рееміграції - це повернення емігрантів на батьківщину на постійне місце проживання. В результаті міжнародної міграції за рубіж переміщається товар особливої властивості - робоча сила. Його принципова відмінність від інших товарів полягає в тому, що робоча сила сама є чинником виробництва інших товарів. Країна, що експортує робочу силу, тобто країна, звідки емігрують працівники, зазвичай отримує своєрідну оплату за такий експорт у вигляді переведень назад на батьківщину частини доходів емігрантів. В умовах відносної надмірності трудових ресурсів в багатьох країнах вивіз робочої сили допомагає понизити безробіття, забезпечити приплив грошових надходжень з-за кордону. Але, з іншого боку, відлив висококваліфікованої робочої сили призводить до зниження технологічного потенціалу експортуючих країн, їх загального наукового і культурного рівня.

Міграція робочої сили веде до вирівнювання рівнів оплати праці в різних країнах.

Міжнародні мігранти поділяються на такі категорії:

1. іммігранти і неіммігранти, легально допущені в країну. Для країн, які традиційно приймають іммігрантів, 80-90-і роки були періодом високого рівня імміграції;
2. працівники-мігранти за контрактом. Багато країн залежать від іноземної робочої сили. Домовленості про її контрахтування полягають між країнами з надлишковою робочою силою в деяких районах Азії і, наприклад, низкою країн Близького Сходу, Європи;
3. нелегальні іммігранти. Майже всі індустріальні країни мають у себе нелегальних іммігрантів. Частина з них проникає через кордон, інші залишаються в чужій країні з простроченими візами; зазвичай вони заміщають робочі місця, що знаходяться на нижчому рівні трудової ієрархії;
4. особи, що просять притулки. До 80-х років чисельність цієї категорії була украй незначна, потім вона помітно збільшилася. Прохання про притулок люди направляють по політичних мотивах, а також через важкий економічний стан в своїх країнах;
5. біженці. За даними ООН, в світі на початку 90-х років налічувалося більше 17 млн. біженців. Більшість сьогоденішніх біженців є жертвами воєн. Зазвичай вони живуть в спеціальних таборах, що знаходяться під опікою ООН або приватних агентств. По оцінках, лише менше 1% біженців розселяються в розвинених країнах Заходу.

Міжнародна міграція робочої сили - це об'єктивний процес, властивий ринковій економіці. Він так само об'єктивний, як процес переливу капіталу між країнами, розвитку зовнішньоторговельних зв'язків, міжнародної економічної інтеграції. Трудові ресурси відповідно до ринкових законів шукають собі найбільш вигідне вживання, що дає максимальну ефективність.

Можна виділити п'ять напрямів міжнародної міграції робочої сили:

1. міграція з тих, що розвиваються в промислово розвинені країни;
2. міграція в рамках промислово розвинених країн;
3. міграція робочої сили між країнами, що розвиваються;

4. міграція робочої сили з колишніх соціалістичних країн в промислово розвинені країни;

5. міграція науковців, кваліфікованих фахівців з промислово розвинених країн в країни, що розвиваються.

Для промислово розвинених країн іноземна робоча сила з країн, що розвиваються, означає забезпечення ряду галузей, інфраструктурних служб необхідними робітниками, без яких неможливий нормальний виробничий процес. Наприклад, у Франції емігранти складають 25% всіх зайнятих в будівництві; 1/3 в автомобілебудуванні. У Бельгії вони складають половину всіх шахтарів, в Швейцарії - 40% будівельних робітників. Міжнародна міграція робочої сили, що існує в рамках промисловий розвинених країн, пов'язана більшою мірою з неекономічними чинниками, чим з економічними. Проте і для промислово розвинених країн характерне таке явище, як «витік розумів», наприклад з Європи в США.

Останніми роками зростає міграція робочої сили між країнами, що розвиваються. Існує міграція робочої сили з промислово розвинених в країни, що розвиваються. В основному це порівняльно невеликий потік кваліфікованих кадрів з країн Європи і Північної Америки в країни, що розвиваються. Причини цієї міграції як економічні (досить високі заробітки у викладачів учбових закладів, інженерів, інструкторів, наприклад в країнах ОПЕК), так і життєвські (взнати світ, спробувати себе і тому подібне).

Міжнародна трудова міграція ґрунтується на можливостях, умовах і прагненні працездатного економічно активного населення працювати в будь-якому регіоні, країнах світової спільноти для задоволення своїх життєвих потреб.

Одним з головних мотивів еміграції як і раніше є вищий рівень заробітної плати в країнах прибуття. Одним з основних мотивів міграції є високий рівень заробітної плати в країнах прибуття. Мета міждержавного руху трудового потенціалу - прагнення поліпшити матеріальне положення - залишається незмінною в довгостроковій історичній перспективі. Світовий досвід показує, що трудова міграція створює безперечні перешкоди як для країн, що приймають

робочу силу, так і для країн, що поставляють її. В той же час, міжнародна трудова міграція породжує гострі соціальні і економічні проблеми[1].

Причини зовнішньої трудової міграції носять економічний характер.

1. Зовнішніми причинами трудової міграції громадян України за кордон є ємкий ринок праці західних країн і приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності. До внутрішніх причин відносяться низький рівень цін на робочу силу, соціально-економічну кризу, спад виробництва і загострення економічних протиріч.

2. Мотиви, які зумовлюють виїзд за кордон: заробіток на поліпшення житлових умов (покупка квартири або удома), придбання автомобіля або інших дорогих товарів тривалого користування; заробіток на задоволення поточних потреб в продуктах харчування, придбання необхідних побутових речей (одяг і так далі); накопичення коштів на оплату вчення дітей у Вузах; накопичення стартового капіталу на створення власної справи або розвиток бізнесу; мотиви нематеріального характеру (побачити світ, отримати певні трудові навички, поліпшити мовні навички і так далі).

3. Основними сферами зайнятості трудових мігрантів є: будівництво; сільське господарство (збір урожаю); домашнє господарство (прибирання будинку, приготування їжі, догляд за дітьми і немічними старезними); торгівля і сфера послуг.

4. Основні закономірності зовнішньої трудової міграції з України:

-Більшість трудових мігрантів за кордоном проживають в прикордонних районах;

- більше сільських жителів виїжджає за кордон;

- більшість мігрантів - у віці 30-50 років;

- одружені люди більше залучені в трудову міграцію, чим неодружені люди;

- чоловіки частіше є фактичними потенційними мігрантами.

5. Проблема зовнішньої трудової міграції актуальна для України. Це явище має як позитивний (сприяння інтеграції України в світовий ринок праці, зниження безробіття на національному ринку праці, зменшення напруженості в суспільстві, здобуття додаткової іноземної валюти до України у вигляді грошових переказів

трудоу емігрантів і інвестицій в економіку шляхом створення спільних підприємств з іноземними засновниками), так і негативний ("утечка умов", дискримінація и експлуатація наших громадян місцевими роботодавцями, виникнення політичних і економічних претензій до України з боку приймаючих країн у зв'язку із зростанням нелегальної трудової міграції українців, зростанням злочинності і соціальної напруженості в суспільстві у зв'язку з етнічними конфліктами) наслідки.

Слід сказати про міграцію робочої сили в рамках колишніх соціалістичних країн, а також в СНД. Свого часу колишній СРСР імпортував робочу силу з Болгарії, В'єтнаму, Північної Кореї. З виникненням Російської держави до цих країн додалися робітники з Китаю. В даний час, за офіційними даними, в Росії працюють 40 тис. китайців. В середині 90-х років активізувалася міграція робочої сили до Росії з країн ближнього зарубіжжя: України, Білорусі, Молдови. Причини цієї міграції чисто економічні - робітники з цих країн їдуть на заробітки. Основні експортери робочої сили до Москви: Україна - 32% від загальної чисельності працюючих іноземців, Туреччина - 22%, Молдова - 4%, Білорусь - 3%[6].

Основні причини залучення іноземних працівників на українські підприємства - брак робочих окремих професій і спеціальностей, а також небажання місцевого населення виконувати пропоновану роботу. Така ситуація характерна для всіх галузей виробництва, але найчастіше для підприємств добувної промисловості, будівництва, сільського господарства.

Країни, що приймають робочу силу, отримують при цьому наступні переваги:

- а) підвищується конкурентоспроможність вироблюваних країною товарів унаслідок зменшення витрат виробництва, пов'язаних з нижчою ціною іноземної робочої сили;
- б) іноземні робітники, пред'являючи додатковий попит на товари і послуги, стимулюють зростання виробництва і додаткову зайнятість в країні перебування;
- в) при імпорті кваліфікованої робочої сили приймаючі країни економлять на витратах на освіту і професійну підготовку;

d) іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор в разі криз і безробіття. Вони першими можуть бути звільнені.

Не можна не сказати і про деякі негативні моменти, пов'язані з імпортом робочої сили. До них слід віднести виникнення елементів соціальної напруженості в суспільстві (при занятті тих робочих місць, на які претендують місцеві працівники), міжнаціональну неприязнь, пониження в результаті припливу іммігрантів реальних зарплат некваліфікованої робочої сили.

Для країн, що експортують робочу силу, у свою чергу, також є цілий ряд переваг:

- a) експорт робочої сили розглядається як важливе джерело вступу ВКВ в країну;
- b) експорт робочої сили означає зменшення тиску надлишкових трудових ресурсів і, відповідно, соціальної напруги в країні;
- c) безкоштовне для країни-експортера вчення робочої сили новим професійним навикам, знайомство з передовою організацією праці.

Можна виділити наступні країни і регіони, тяжіння мігрантів з інших країн[5]:

- США, Канада, Австралія. Будучи найбільш економічно розвиненою країною сучасного світу, США є основним напрямом міграції як нізкокваліфіцированої, так і висококваліфікованої робочої сили. Щороку туди приїжджає більше іммігрантів, чим у всі останні країни разом узяті. Основні потоки нізкокваліфіцированої робочої сили прямують в США з довколишніх латиноамериканських країн - Мексики, країн Карібського басейну. Висококваліфіковані працівники іммігрують в США практично зі всіх країн світу, включаючи Західну Європу, Латинську Америку, Росію, Індію і так далі. Приплив іммігрантів в США і Канаду до середини 90-х років оцінюється в 900 тис. чоловік в рік. У США легально іммігрують 740 тис. чоловік в рік і емігрують 160 тис. чоловік. Чиста імміграція (міграційне сальдо) складає 580 тис.;

- Західна Європа. Найбільш розвинені західноєвропейські країни, і перш за все країни, що входять в ЄС, притягують робочу силу з менш розвинених західноєвропейських країн (Португалії, Мальти, Іспанії), арабських країн Північної

Африки і Близького Сходу, країн Африки на південь від Сахари, східноєвропейських країн і республік колишнього СРСР;

- Близький Схід. Нафтовидобувні країни цього регіону залучають дешеву іноземну робочу силу на важкі низькооплачувані роботи. Робітники приїжджають в основному з сусідніх арабських країн, а також з Індії. Пакистану, Бангладеш, Кореї, Філіппін;
- інші країни, що розвиваються. Новий феномен 90-х років - інтенсифікація трудової міграції серед самих країн, що розвиваються. Зазвичай потоки працівників прямують в ті країни, які швидше просуваються по шляху економічних реформ. Так, в Латинській Америці сезонні робітники і робітники на складальні підприємства прямують до Аргентини і Мексики. В результаті воєн в Персидській затоці в 1991 р. близько 1 млн. єгиптян покинули Ірак, 800 тис. Йємену виїхали з Саудівської Аравії і близько 500 тис. палестинських і йорданських робітників покинули Кувейт, куди на їх місце приїхали робітники з Індії і Єгипту;
- нові індустріальні країни. У зв'язку з бурхливим розвитком цих держав Південно-східної Азії туди значно збільшився приплив іммігрантів, що наймаються на тимчасові роботи. Особливо це помітно в разі Південної Кореї і Малайзії.

1.2.Механізм контролю міграційної робочої сили і система обліку

Процес міжнародної міграції робочої сили і населення регулюється національним законодавством різних країн і міжнародними правовими актами. У законодавстві знаходять віддзеркалення дві тенденції: одна - до відкритої економіки і відповідно до вільного переміщення трудових ресурсів і населення, інша - до протекціонізму і обмежень в області міжнародної міграції. Міжнародні конвенції, у тому числі Загальна декларація прав людини, прийнята ООН, в 1948 р. оголошує вільний вибір місця проживання і праці основоположними правами людини. В той же час міжнародні правові акти, регулюючі процеси міграції між країнами-учасницями угод, а також з «третіми країнами», як правило,

встановлюють ліберальні норми переміщення населення і робочої сили усередині інтеграційних угруповань і обмежувальні - по відношенню до «третіх країн».

Законодавства більшості країн, регулюючи в'їзд іноземців, перш за все проводять чітку відмінність між іммігрантами-людьми, що переїжджають в країну на постійне місце проживання, і неїммігрантами-людьми, що приїзять до країни тимчасово і не претендують там на постійне місце проживання.

Не дивлячись на те, що неїммігранти частенько можуть знаходитися і працювати в приймаючій країні протягом тривалого періоду часу, найбільш важливим з економічної точки зору є регулювання трудової міграції. Звичайне державне регулювання здійснюється через прийняття програм, що фінансуються з бюджету, направлених на обмеження припливу іноземної робочої сили (імміграції) або на стимулювання мігрантів до повернення на батьківщину (реєміграції). Більшість приймаючих країн використовують селективний підхід при регулюванні імміграції. Його сенс полягає в тому, що держава не перешкоджає в'їзду тих категорій працівників, які потрібні в даній країні, обмежуючи в'їзд всім іншим.

Зростання в сучасних умовах масштабів міжнародної міграції, численні негативні її наслідки, які становлять загрозу національній безпеці і країн-донорів, і країн-реципієнтів робочої сили, викликали тенденцію до посилення державного та міжнародного регулювання міграційних процесів, підвищення ролі державної міграційної політики.

Державна міграційна політика - це політика, спрямована на регулювання експорту/імпорту робочої сили з даної країни та до неї.

Регулювання міграції робочої сили на даний момент являється на 3-х рівнях: національному, регіональному і міжнародному. А міграційна політика поділяється на еміграційну та імміграційну.

На національному рівні, в залежності від соціального та економічного стану, країна створює свої заходи для регулювання експорту та імпорту робочої сили.

Імміграційна політика визначає квоти для іммігрантів, які візжають до країни. Найважливішою основою імміграційної політики приймаючих держав є те, що вони встановлюють юридичний статус мігрантів. Він показує який соціальні,

економічні, житлові, трудові та інші права. закріплені як у міжнародних угодах, так і в національних законодавствах. Цей статус позбавляє іноземних працівників політичних прав, лімітує в більшості випадків їхню участь у профспілковій діяльності, регламентує строки перебування мігранта в країні.

Еміграційна політика, насамперед, застосовує заходи штучного і прихованого стримування еміграції.

Штучне стримування це- укріплення ролі державного кордону; обмеження виїзду громадян; стає складніше покунути кордони країни; збільшене контролювання за нелегальною міграцією.

Але, судячи з практики, то жорсткі антиеміграційні заходи тільки збільшують нелегальну трудову міграцію і також зменшується рееміграція.

Політика прихованого стримування передбачає собою забезпечення належної якості життя населення у відповідності до міжнародних стандартів і норм; підвищення оплати праці, соціальних виплат, загального рівня доходів населення; удосконалення державної політики зайнятості і створення нових робочих місць; формування міграційно освіченого та інформованого населення. Саме політика прихованого стримування є основним засобом протидії відпливу трудового потенціалу, оскільки створює на батьківщині сприятливі умови для національних працівників. Значний часовий лаг в одержанні позитивних результатів цієї політики компенсується її довготривалим стримувальним впливом.

Одним із нових напрямків міграційної політики держав-постачальників робочої сили є політика збільшення векторів міжнародної міграції задля зниження напруги на національному та міжнародному ринку праці. Сьогодні неможливо заборонити свободу пересування, але можна шляхом укладання угод знайти нові напрямки руху робочої сили, розширити географію міграції, сприяти офіційному працевлаштуванню трудових мігрантів за кордоном.

На регіональному рівні регулювання міграційних процесів передусім пов'язано зі створенням ЄС. Одним з ключових пунктів Римського договору про створення ЄС став принцип „вільного переміщення осіб". У 1980 р. розпочалося здійснення Європейського регіонального проекту відносно мігрантів другого

покоління. Цей проект має на меті сприяння інтеграції молодих мігрантів у життя країн, де працюють їхні батьки, а у випадку добровільного повернення - в життя країни походження. Активно обговорюється в ЄС перспектива спільного припинення використання праці іммігрантів з країн третього світу. Шенгенською угодою, укладеною в березні 1995 р. Бельгією, Німеччиною, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Португалією і Францією, до яких приєдналися Італія, Греція, Австрія, з 1 липня 1995 р. повністю ліквідована система контролю на внутрішніх кордонах цих країн. У березні 2012 року сім країн ЄС (Австрія, Нідерланди, Бельгія, Франція, Великобританія, Швеція та Німеччина) створили альянс, метою якого є розроблення спільних для європейського простору правил боротьби з нелегальною міграцією[9].

На міжнародному рівні провідна роль у регулюванні міграції робочої сили належить Міжнародній організації праці та Міжнародній організації з питань міграції.

Міжнародна організація праці (МОП) була створена у 1919 р. як спеціалізована установа Ліги націй, з 1946 р. набула статусу спеціалізованої установи ООН. Нині членами МОП є 183 країни, у т.ч. й Україна (з 1954 року). МОП є унікальною тристоронньою організацією, яка об'єднує представників урядів, професійних спілок та організацій роботодавців. У сфері міжнародної трудової міграції МОП розроблені рекомендації щодо виплат компенсацій країнам-донорам за підготовку робочої сили, використовуваної іншими країнами, програми запобігання торгівлі людьми. Зокрема в Україні і Молдові започатковано проект „Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами”, метою якого є вдосконалення регулювання трудової міграції, сприяння сталому поверненню мігрантів та запобіганню втратам кваліфікованих кадрів.

Міжнародна організація з питань міграції (МОМ) була заснована у 1951 р. з метою врегулювання великих потоків мігрантів у Європі після II світової війни. Нині вона є провідною міжурядовою організацією у міграційній галузі, яка тісно співпрацює із урядовими, міжурядовими та громадськими установами та організаціями 146 держав світу, у т.ч. України.

Відповідно до Статуту МОМ, метою організації є координація міжнародної міграційної політики з боку держав та міжнародних організацій, створення форуму для обговорення актуальних питань у сфері міграції, а також надання державам технічної та консультативної допомоги задля реалізації конкретних проектів у міграційній сфері[11].

Діяльність МОМ спрямована на забезпечення врегульованого та гуманного управління міграцією, міжнародного партнерства у вирішенні міграційних питань, допомогу у пошуку практичних рішень міграційних проблем, а також на надання гуманітарної підтримки мігрантам, які її потребують, включно з біженцями та внутрішньо переміщеними особами.

Основними напрямками діяльності МОМ є покращення управління міграцією та забезпечення належного захисту прав мігрантів, заохочення та подальший розвиток міжнародного діалогу з питань міграції, а також навчання та надання підтримки державам у розробці національних програм у сфері боротьби з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми, відповідно до норм міжнародного права. МОМ бере участь у вивченні та сприянні створенню законних каналів міграції для трудових мігрантів, інтеграції етнічних меншин, поширенню переваг культурного розмаїття і протидії ксенофобії. Зокрема в Україні МОМ здійснює Програму добровільного повернення та реінтеграції осіб, яка сприяє упорядкованому, безпечному та гідному добровільному поверненню мігрантів з нерегульованим статусом.

Саме завдяки діяльності МОМ і МОП пом'якшилась і ослабла дискримінація трудових мігрантів. Більшість держав світу в тій чи іншій формі включили до своїх законів положення, які відповідають духові конвенцій МОМ і МОП.

1.3.Вплив трудової міграції на економічний розвиток України

При аналізі процесів міжнародної трудової міграції слід звернути увагу на праці зарубіжних і вітчизняних вчених. Серед них варто виділити дослідження, проведені Чжан Сюй и Безматерних В.Г.[30].

Проведемо обзор наукової роботи Чжан Сюй і Безматерних В.Г.

Постанова проблеми даної роботи- ринкова трансформація економіки України привела до небувалого зросту еміграції працездатного населення. В умовах довгострокового демографічного кризу неконтрольована масова еміграція приводе до втрати країною найбільшої активної частини робочої сили, створює загрозу економічної безпеки держави. Формування економіки відкритого типу в Україні, відміна монополії держави на проведення зовнішньоекономічної діяльності, прагнення до інтеграції в світове господарство висувають в круг першочергових задач дослідження процесів трудової міграції в нашій країні. Вимагає удосконалення вітчизняне законодавство по питанням міграції, формування раціональних механізмів державного регулювання міграції трудових ресурсів, розробка методів оцінювання її соціально-економічного ефекту та наслідків для економічного розвитку.

Мета данної роботи являється аналіз міжнародної трудової міграції, трудової міграції в Україні, її вплив на формування українського ринку труда.

Міграційні процеси між країнами відомі ще з давніших часів. В її основі лежать кочевництво, скотоводство, воєнні та колоніальні захвати, стихійні проблеми, політичні і релігійні переслідування, географічні відкриття і освоєння нових життєвих просторів. В наш час при різкому зростанні загальних масштабів міграції головну роль придбала трудова міграція. Це значить, що при зберіганні інших факторів, зумовлююче переселення, домінувать стали економічні причини. Метою міграції стали пошуки роботи, нової сфери прикладання праці, що виражає відсутність можливостей працевлаштування на колишньому місці перебування, або недостатню ефективність труда у себе на батьківщині. Існують різкі відмінності між країнами у рівнях безробіття , оплати труда, вартості життя, відмінності за показниками рівня життя, які є фактором постійного підпитування міжнародної міграції. Існуюча сьогодні в значним масштабах міжнародна трудова міграція була б неможлива, якщо б не існувала економічна цілесобразність і необхідність використання іноземної робочої сили. Застосування її зв'язано з діючими факторами: прагнення знизити витрати виробництва за разунк більш

дешевої, порівняно з національною, іноземної робочої сили; залучення кваліфікованих робітників, від робочого до вченого, що являлось причиною такого явища, як «витік мізків»; діяльність транснаціональних компаній, які не тільки збільшують географічну мобільність робочої сили, але і вирівнює умови її примінення в світовому масштабі; розвиток засобів транспорту і зв'язку, що стимулювало географічну мобільність робочої сили; інформатизацією виробництва і суспільного життя, взаємодія науки та культури різних країн, що веде до уніфікації критеріїв освіти і кваліфікації.

Міграційні процеси послужили основою формування світового ринку робочої сили. По підрахункам авторитетних міжнародних організацій та окремих вчених, вперші роки 21-ого століття в світі понад 180 млн. людей постійно знаходилися за межами своїх країн. При цьому найбільша кількість іммігрантів щорічно приймали США (близько 1 млн. людей), Германія (понад 800 тис.), Росія (понад 600 тис.). У результаті цього загальне число іноземних працівників у США становило понад 7 млн. людей, у Западній Європі понад 6,5 млн.; Латинській Америці – 4 млн. Характерно, що в окремих країнах чисельність іммігрантів настільки велика, що їх видтік міг би бути причиною розвалу національної економіки. Наприклад, у таких нафтовидобувних країнах, як Бахрейн, Кувейт, Катар, Саудовська Аравія та ОАЕ, частка іноземних працівників становить від 50-90% загальної чисельності робочої сили країни. Іноземними являються половина робітників Бельгії, понад 40% будівельників Швейцарії, майже 35% автомобілебудівників Франції [2].

У відмінності від країн з ринковою економікою, де міграційні процеси практично завжди проходили на відносно ліберальній правовій базі, в Україні, як і в СРСР в цілому, до ринкових перетворень міжнародний рух міг існувати тільки в рамках міждержавних угод. Такий рух був між країнами – членами Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ). Оскільки економіка України була складовою єдиного народогосподарчого комплексу СРСР, то вона долучалася до міжнародних інтеграційних процесів, в тому числі і в питанні о переміщенні робочої сили. Не мало робочих і інженерів приймали участь у будівельстві і реконструкції різних,

промислових, сільськогосподарчих, транспортних та культурних і інших об'єктів в країнах РЕВ, а також на будівництві великих промислових об'єктів в розвиваючих країнах. Таких об'єктів було більше тисячі. Коли Україна перебувала у складі СРСР, чисельність емігрантів або іммігрантів визначалося декількома десятками, рідше- сотнею людей в рік [3].

Українська трудова міграція сьогодні- це важлива складова соціально-економічного розвитку країни. Її масштаби, по різних оцінках спеціалістів, коливаються від 7-8 млн. людей. При цьому офіційний дозвіл на роботу мають лише не більше 500 тис. людей. Близько 2 млн. людей української мігрантів постійно проживають за кордоном, навідуючись до України не більше 1 разу на 3-5 років, тоді, як основна маса людей зайнята у сезонних роботах на термін від 4 до 10 місяців.

Однозначних оцінок про чисельність мігрантів в країнах їх найбільшої концентрації дати неможливо, але необхідно керуватися не тільки національними підрахунками, але і краще знати данні приймаючої країни і міжнародних організацій, в яких мігранти постійно перебувають [1].

Причини, що змушують українців покинути батьківщину багато: неможливість забезпечення зайнятості трудових мігрантів в Україні; неможливість отримання гідної заробітної плати для утримання сім'ї; можливість працевлаштування в сусідніх країнах і отримання там кращих доходів; бажання жити у цивілізованих умовах; можливість значного розширення професійних навичок , професійного і загального кругозору трудових мігрантів в країні працевлаштування і після повернення на батьківщину; шкідливі екологічні умови; можливість переказу і привозу значної суми заробітку, що вирішує життєві проблеми утримання сімей іммігрантів.

Контингент потенційних трудових мігрантів формує на одну третину сільського населення країни (31,9%), вдвічі рідше жителі її малих міст з населенням до 50 тис. людей (15,8 %) і в тричі рідше жителі селищ міського типу (9,3 %). Таким чином, головна маса українців орієнтованих на тимчасові трудові поїздки в інші країни, проживає в сільській місцевості і не великих містах [7].

Ожвавлення еміграційного руху відбулося на рубежі 80-90 років. Головним спонукальним мотивом еміграції українців в інші країни було і є очікування більш високого рівня заробітної плати в країнах прибуття. Так, на сільськогосподарчих і підсобних роботах, на яких зайняті мігранти, він вище у 2-3 рази, у будівництві, на автотранспорті та в сфері послуг у 10-12 разів, на морському транспорті, програмуванні, в сфері освіти, охорони здоров'я- у 15-40 разів. Український робітник в країнах ЄС отримує у 4-5 разів менше ніж зайнятий на аналогічній роботі місцевий спеціаліст. При цьому він піддається необмеженій експлуатації зі сторони своєї господарів [5]. Разом з тим, як свідчать дослідження, міграція за кордон зменшуватися не буде. Майже $\frac{3}{4}$ осіб, у яких є досвід міграції, орієнтовані на повторні поїздки. Це підтверджують і результати опитування Київського інститута проблем управління, яке було проведено з 14 по 28 грудня 2018 року у чотирнадцяти областях України. Так майже половина (49,6 %) українців бажають працювати за кордоном. При цьому тільки 39% задовільні своєю роботою в Україні [3].

Не менш важливою причиною виїзду за кордон є високий рівень безробіття в Україні. За даними Інституту соціології НАН України, отриманим у рамках проекту «Українське суспільство : моніторинг соціальних змін», три чверті дорослого населення вважають, що важче усього знайти роботу, відповідающую їхньої кваліфікації, і з гідної оплатою. І хоча ситуація на ринку праці постійно покращується, майже половину дорослого населення України (47%) переконана до сіх пір, що складно влаштуватися на якусь роботу. В Західних районах України зарубіжна трудова міграція отримала найбільше поширення в порівнянні з іншими регіонами: тут кожна п'ята сім'я (21%) має або мала раніш свого представника, тимчасово працюючого в іншій країні [7]. Трудова міграція із України має два виражених вектора направлення, орієнтованих на Росію та країни ЄС. Серед країн ЄС найбільше число нелегальних мігрантів проживають в Португалії, Італії, Іспанії, Греції, Ірландії, Германії та в інших країнах. Головна маса трудових мігрантів в Росії зосереджена у Москві та Санкт-Петербурзі і на нафтобудуваючих районах Тюмені [1]. Нинішню хвилю української еміграції характеризують надзвичайно

велика кількість і високий кваліфікаційний рівень емігрантів, прагнення знайти роботу перш за все в країнах Заходу, молодий вік та не бажання вертатися на батьківщину. При такої еміграції виникає загроза економічної безпеки України, оскільки може наступити момент, коли наше суспільство відчує гостру нестачу робочої сили. Дефіцитною може стати, в першу чергу, високо кваліфікована робоча сила, представлена досвідченими спеціалістами, робочими та вченими. Адже саме вони більше за всіх охоплені міграційними процесами. Загроза економічної безпеки значно посилюється зв'язку з тим, що еміграють, як правило, групи населення репродуктивного віку (молоді). Кожний п'ятий працездатний українець працює в іншій державі, при чому його трудові та цивільні права нічим не захищені та всіляко утискають. Враховуючи те, що розвинені країни в останній час значно ускладнили процедуру трудової імміграції, не мало людей прибуває до них нелегально. Причина- тотальна корупція, яка квітне на нашому митному та прикордонному контролі. Трудова міграція перетала бути тільки економічною і соціальною проблемою, тепер це ще і кримінальна проблема, оскільки міграційні процеси обслуговують багато тєневих фірм, фіктивних туристичних агенств, які займаються незаконним бізнесом, аж до торгівлі людьми.

Значна частина іммігрантів з України виїжджають до іноземних держав на законних підставах- по приватним запрошенням, по туристичній, навчальній, робочої візи. Проте після закінчення терміну дії віз вони залишаються в країні, потрапляючи до категорії нелегальних іммігрантів.

Досить поширеним способом виїзду до Європейських країн є фіктивний брак з громадянами країн імміграції. Чимало українські громадян використовують неофіційні канали перетину кордону без документів або за допомогою підібних документів, отримати які їм допомагають особи, які спеціалізуються на подібних послугах. Плата за нелегальну імміграцію складає від декількох сотен до десятків тисяч доларів, в залежності від країни призначення, дальності маршруту та тривалості поїздки.

Нелегальна імміграція створює реальні та потенційні загрози практично усім аспектам безпеки, приймаючих держав, викликаючи деформацію їх соціальної

демографічної територіальної структури, загострення конкуренції на місцевих ринках праці та житла, створення цілих секторів зайнятості, що не піддаються законодавчому регулюванню, криміналізацію суспільства.

Наймаштабніші потоки емігрантів припадають на захід України. Це визначає ряд особливостей та проблем цього регіону. Масова еміграція не сприяє наповненню пенсійного і соціального фондів із-за відсутності отчислень від заробітної плати. Закарпатська область, наприклад, не справляється сьогодні з самостійним наповненням пенсійного фонду (в ній нараховується близько 250 тис. пенсіонерів з 1 млн. 200 тис. мешканців) і остається дотаційною. Зароблені трудовими мігрантами гроші йдуть на будівництво чи купівлю житла на батьківщині, навчання дітей, на решті попросту проїдаються сім'єю [3].

Висновки, що на сьогоднішній день відгороджуватися від загальносвітових процесів трудової міграції і проблем зв'язаних з нею. Для їх вирішення, ефективного розвитку економіки необхідно:

- Міграційна стратегія і міграційна політика, які направлені на збереження і поповнення людських ресурсів, на скорочення еміграції, стимулювання повернення емігрантів на батьківщину;
- Цілеспрямовано створювати робочі місця, в таких галузях, як сільське господарство, легка, текстильна, хімічна промисловість, будівництво, тобто там, де на сьогодні використовується праця українських мігрантів;
- Необхідно посилити контроль на українському кордоні, щоб держава не перетворювалась в транзитну зону для нелегалів зі всього світу.
- Слід переглянути механізм оплати труда всереді країни і в першу чергу навантаження на фонд оплати праці, яка досягає сьогодні 40%. Це призводить до того, що роботодавці прагнуть відвезти заробітний фонд у тінь. Заробітня платня повинна бути адекватною не тільки прожиточному мінімуму, але і реальній праці людей;

- Необхідний висновок визначених угод з окремими державами чи інтеграційними об'єднаннями про умови міграції робочої сили з України та її реєстрації після певного терміну праці за кордоном;
- Для того, щоб великі маси сільського населення могли докласти свою працю до землі, потрібно виділити значні грошові средства на соціальний розвиток села та підтримку сільськогосподарчого виробника;
- Для того, щоб запобігти еміграцію вчених, потрібно забезпечити виконання вимог відповідаючих закону, які передбачають належне фінансування науки, в тому числі і зріст заробітної платні. При чому заробітню платню повинно підвищувати усім без винятку категоріям працівників, і достатньо відчутно;
- Для посилення ділової активності міжнародних мігрантів, використання їхніх доходів, зароблених за кордоном, надати тим з них, хто захоче створювати на батьківщині власний невеликий та середній бізнес, пільги на оподаткування прибутку та дивідендів на інвестований капітал. Виконання цих та інших заходів дозволить упорядкувати міграційні процеси в державі, забезпечити соціальний захист трудових мігрантів, створить передумови для стійкого економічного розвитку України.

РОЗДІЛ 2.

ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ТРУДОВОЇ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ТА ЇЇ ВИДИ

2.1. Причини виникнення міграції українців

У данному розділі ми будемо досліджувати загальний суб'єкт- це українці, які виїхали за кордон для заробітку.

За радянських часів в наукових дослідженнях міграція розумілася як спосіб регулювання і перерозподілу робочої сили, балансування попиту і пропозиції робочої сили. Жорстка цензура не дозволяла публікувати статистику міграції. Увага приділялася розробці теорій і методів аналізу міграційних процесів. Після 1991 року, коли Україна стала незалежною від Радянського Союзу, вона стала однією з найважливіших країн світу як для імміграції, так і для еміграції. Мігранти використовують не лише добре відому центрально-європейську міграційну дорогу в ЄС, але і інтенсивний обмін населенням усередині СРСР (не завжди добровільний), а колишні традиції міграції привели до виникнення особистих зв'язків з населенням сусідніх країн.

Еміграція з України почалась ще у 1970-х роках. Вона була мало чисельною і мала етнічний характер. Незважаючи на жорстке еміграційне обмеження- з країни виїжджали євреї. За даними ОВІР МВС, їх чисельність склали в 1970-х роках близько 71 тис., при цьому дві третини з них виїхали вже в 1975-1979 рр. У 1987 р. з введенням нової інструкції про оформлення виїзних документів масштаби еміграції розширюються. Всього ж за десять років (1987-1997 рр.) її розміри склали 562,2 тис. людей, з яких 311,2 тис. поїхали в Ізраїль, 113,3 тис. - в США і 59,8 - в Німеччину. В інші країни виїхали 77,9 тис. колишніх громадян країни[8].

У 1994 р контингент емігрантів досяг 58,7 тис. осіб, що стало рекордною величиною за всі роки незалежності України. У наступні роки розміри еміграції послідовно зменшуються, склавши в 2002 р. всього 26,7 тис.людей. До цього часу Ізраїль вже втратив роль головної країни еміграції. Проходить переорієнтація еміграційних потоків на користь Німеччини і США. Помітною тенденцією другої

половини 1990-х є скорочення інтенсивності міграційного обміну України з країнами СНД і Балтії, хоча вони, як і раніше, залишаються міграційними партнерами України. Україна продовжує втрачати населення при обміні іммігрантами з Росією і Білорусією, а приплив мігрантів з інших країн СНД і Балтії не є достатньою для компенсації цих втрат. Росіяни та українці становлять понад 80% міграційних втрат приблизно в рівних частинах.

Міграція населення відбувається під впливом причин і факторів, що мають складний і різноманітний характер. Ці фактори можна об'єднати в такі групи:

1. Об'єктивні фактори:

а) відштовхуючі фактори в країнах походження мігрантів: бідність, голод, низький рівень життя і заробітної плати, перенаселення країн, що розвиваються, високий рівень безробіття, екологічні катастрофи, війни, конфлікти, переслідування і т.п.;

б) притягуються фактори в країнах призначення: більш високий рівень життя і оплати праці, величезні потреби в трудових ресурсах у країн, які розвиваються, можливості працевлаштування, безпека, дефіцит власних трудових ресурсів у розвинених країнах, сприятливі природно-кліматичні умови і т.п.;

с) інформаційні: інформаційні технології, інтернет та засоби масової інформації;

д) комунікативні фактори: розвиненість транспортного зв'язку між країнами, зниження витрат на транспорт і зв'язок.

2. Суб'єктивні фактори:

а) Психологічні установи, ціннісні орієнтації;

б) наявність потреб: прагнення працевлаштуватися, поліпшити свій матеріальний стан, самореалізуватися, познайомитися із світом, підвищити рівень освіти, возз'єднання сім'ї та т.п.

с) і неможливість задоволення потреб без міграції;

д) наявність особистих контактів за кордоном та міграційного досвіду.

Якщо фактори можна розглядати як сукупність умов, що впливають на прийняття людиною рішення про міграцію, то причина - це саме те, що безпосередньо викликає прийняття рішення про міграцію. Вона являє собою

результат взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів. Інтенсивні міграційні процеси стали одним з найважливіших факторів, що впливають на національну безпеку, політику, економічний розвиток, етнокультурний склад населення і демографічну ситуацію практично всіх держав світу. Міграція населення тягне наступ, як позитивних, так і негативних наслідків. Позитивними для мігрантів-українців є- отримання більш високого доходу, що дозволяє їм підтримувати свою сім'ю на батьківщині, нових професійних знань і навичок; знайомство зі світом, розширення кругозору. Приймаюча країна задовольняє потреби економіки та невиробничої сфери в дешевій робочій силі, в тому числі заповнення вакансій на важких, брудних, шкідливих, непрестижних роботах. Залучення трудових мігрантів дозволяє розвивати виробництво, збільшувати валовий внутрішній продукт, забезпечити високу конкурентоспроможність підприємств з огляду на порівняно більш низької вартості робочої сили. Багато дослідників відзначають, що країни, які приймають мігрантів отримують «чистий прибуток». Таким чином, мігрант віддає приймаючій країні більше, ніж отримує у вигляді соціальних благ. Міграція є також важливим джерелом поповнення втрат населення розвинених країн. Що стосується країн походження мігрантів, то в результаті міграції відбувається зниження демографічного тиску, рівня безробіття та соціальних витрат, а надходження грошових переказів дозволяє поліпшити добробут населення і т.п. Міжнародна міграція виступає одним із чинників поліпшення здоров'я населення світу, так як в результаті «перемішування» націй і народностей поліпшується генофонд людства. Однак саме міграція сприяє «поширенню» ряду небезпечних захворювань, таких, наприклад, як ВІЛ, гепатит та ін. Крім того, в країнах призначення, в місцях великої концентрації мігрантів спостерігаються зростання соціальної напруженості, посилення расової і національної ворожнечі, так як загострюється конкуренція на національних ринках праці, зменшується заробітна плата місцевих працівників. Масове залучення низькокваліфікованої іноземної робочої сили стримує процес технічної модернізації економіки, не дозволяє підвищити продуктивність праці. Для країн походження актуальна також проблема виїзду висококваліфікованих кадрів (так звана проблема).

Негативними моментами міграційних процесів є також: спрямованість імміграційних потоків на окремі регіони держав відповідно до устремліннями іноземців без урахування національних інтересів самих держав, що викликає посилення навантаження на регіональні сфери соціального обслуговування населення, перш за все на охорону здоров'я та освіту; накопичення в окремих регіонах значної кількості незаконних мігрантів, які тривалий час не можуть знайти роботу і вирішують свої матеріальні проблеми шляхом вчинення протиправних дій або ведуть маргінальний спосіб життя; формування закритих етнічних спільнот, несприйнятливих до правових, культурних і поведінкових традицій корінного населення та інше.

2.2. Структура і динаміка сучасної трудової міграції українців

Почнемо розглядати динаміку трудової міграції українців, починаючи з 2010 року по теперешній час.

Починаючи з 2010 року з України виїхало і не повернулося близько 4 млн. українців, що становить майже 10% населення. Такі данні оприлюднив міністр Кабінета Міністрів України за підсумками міграційної статистики уряду.

Цитата міністра Дубілета: «З 2010 року за кордоном залишлось майже 4 мільйона українців».

Після політичних потрясінь і економічної кризи, починаючи з 2014 року значних змін в міграції і міграційних тенденції українців дійсно є. Грунтуючись на останніх дослідженнях Німецької консультативної групи в Україні, ми пропонуємо фактологічний аналіз недавніх змін у трудовій міграції українців, а також їх причин і наслідків.

Щоб оцінити загальний ріст і загальну кількість українських трудових мігрантів, ми спираємося на два статистичних джерела, оскільки жоден статистичний метод не може охопити всіх мігрантів. Спеціальні модулі з міграції за 2012 і 2019 роки Українського обстеження робочої сили (LFS) охоплюють тих мігрантів, які до сих пір є членами домогосподарств в Україні - отже, переважно

тимчасову міграцію (регулярну і нерегулярну). З іншого боку, адміністративні дані країн-партнерів, особливо узгоджені Євростатом стосуються всіх офіційно працевлаштованих громадян України за винятком нелегальних мігрантів.

Країни працевлаштування мають певну структуру. (табл.2.1)

Таблиця 2.1.

Країни працевлаштування українських мігрантів за істочником даних, тисяч чоловік*

	Обстеження робочої сили (LFS)		Дані країни-партнера	
	2012	2019	2012	2019
Колишній Радянській Союз				
Беларусь	21	22	н.д.	н.д.
Казахстан	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.
Російська Федерація	510	343	н.д.	346
Країни Члени ЄС				
Чехія	152	123	103	116
Германія	28	10	112	118
Італія	156	147	225	235
Польща	169	507	122	451
Португалія	21	21	44	32
Іспанія	53	н.д.	78	98
В цілому по ЄС (Євростат)				
Ізраїль	н.д.	14	н.д.	н.д.

США	н.д.	23	н.д.	н.д.
Країни,що не входять в список	70	93		
УСЬОГО	1,182	1,303		

Різниця між загальною кількістю і перерахованими країнами*[19].

Дані обстеження робочої сили включають США, Ізраїль за 2012 р .; Іспанія за 2019 р. Всі дані по ЄС отримані з Євростату; дані по Росії - з Росстата.

Джерело: Світовий банк; Укрстат, LFS 2012 і 2019; Євростат; Росстат.

Ми отримуємо нашу оцінку за 2019 рік, виходячи з даних країни-партнера і додаючи близько третини мігрантів з даних обстеження робочої сили, щоб врахувати нерегулярних тимчасових мігрантів. Наша оцінка за 2012 рік сформована за тим же принципом. Що стосується Росії, де не існує адміністративних даних про зареєстрованих українських мігрантів в 2012 році, ми припускаємо, що зменшення кількості трудових мігрантів в Росії, помітне за даними обстеження робочої сили, стосується також адміністративних даних по Росії.

Отже, ми оцінюємо загальний обсяг міграції робочої сили з України так:

- 2012: Щонайменше 1,6 млн осіб.
- 2019: Щонайменше 2 млн чоловік.

Ці оцінки є консервативними, тобто нижньою межею. Вони показують середню кількість трудових мігрантів за ці роки, а не загальну кількість людей, задіяних в процесі трудової міграції, яке буде вище, оскільки багато людей проводять тільки частину року за кордоном на тимчасових або сезонних роботах.

Ці цифри підтверджують зростання міграції робочої сили в період між 2012 і 2019 роками, хоча, можливо, і не такий різкий, як у висвітленні деяких коментаторів або статей. Втім, оцінка за 2019 рік вказує на значне зростання міграції - 7% (кількість трудових мігрантів, поділена на кількість населення працездатного віку). Ці оцінки

також в основному збігаються з останніми дослідженнями ЦЕС, які оцінили середню кількість трудових мігрантів за 2019 рік у 2,6 млн чоловік.

Також спостерігається зміна вектора «Схід-Захід», щодо країн працевлаштування українських трудових мігрантів: між останніми наявними хвилями міграційного обстеження робочої сили (найкращим єдиним джерелом даних) в 2012 та 2019 років роках міграція в Росію зменшилася щонайменше на третину, в той час як кількість мігрантів в Польщі зросла втричі - до півмільйона. З огляду на велику кількість українських мігрантів в Італії та Чехії, на сьогоднішній день ЄС є найбільшим регіоном для працевлаштування мігрантів з України. Троє з чотирьох українських трудових мігрантів в 2019 році і зараз працюють в країнах ЄС.

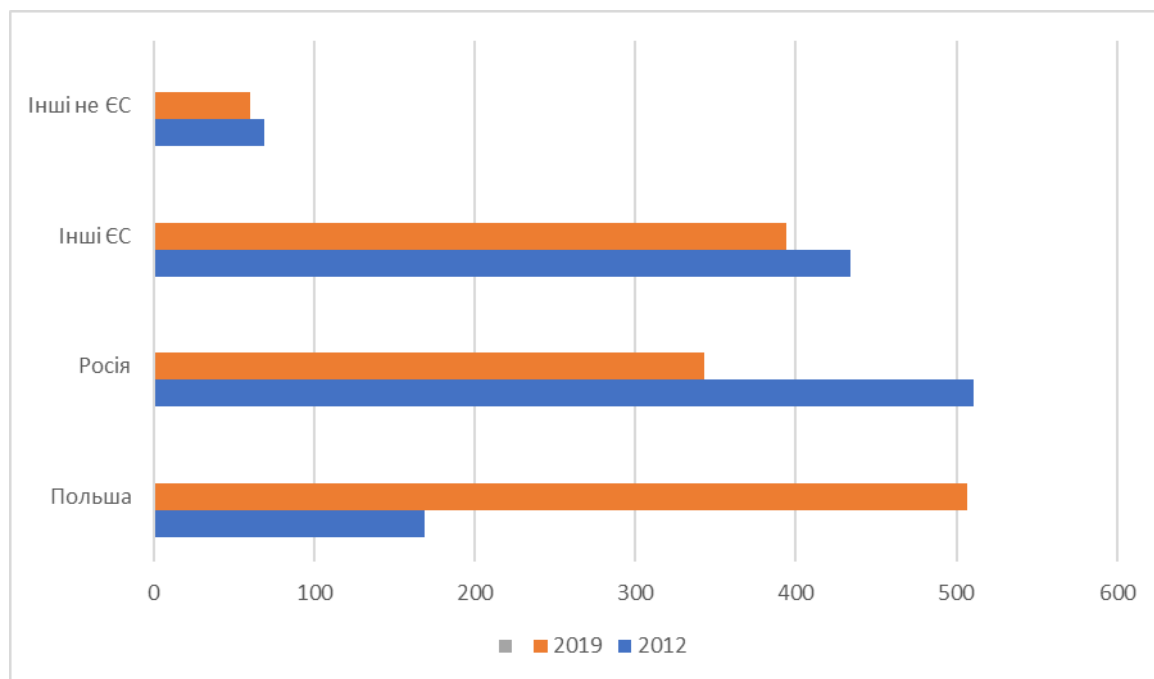

Рис.2.1 Розподіл мігрантів по країнам працевлаштуванням, тис.

Укрстат, LFS 2012 & 2019[31].

Недавні дослідження в Польщі допомагають визначити тенденції міграції робочої сили після 2019 року. Дослідження економістів Національного банку Польщі вказує на те, що ще 200 тис. Українських трудових мігрантів щорічно прибувало до Польщі (знову-таки, ці оцінки стосуються середньої кількості мігрантів в Польщі протягом року на основі еквівалента повного робочого дня, а не кількість осіб, що беруть участь в міграції (яке, ймовірно, вище)).

Мігрантами є переважно чоловіки із Заходу України, які мають занадто високу кваліфікацію для виконання роботи.

Докладніший аналіз характеристик мігрантів виявляє деякі чіткі тенденції:

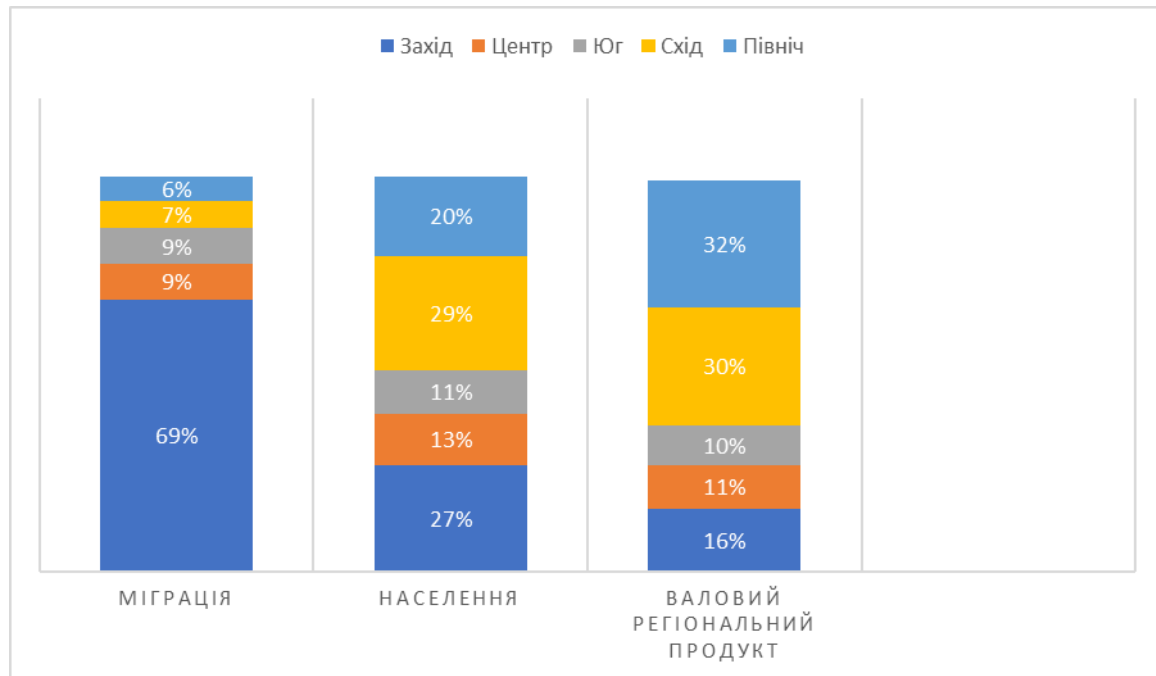

Рис.2.2 Мігранти, населення і валовий регіональний продукт (ВРП) з економічних регіонах Укрстат, LFS 2019 р.[31]

-Мігранти переважно з сільської місцевості заходу України: 69% трудових мігрантів в міграційному модулі 2019 року обстеження робочої сили були із заходу України, хоча в цьому регіоні проживає лише 27% населення країни. Набагато більша тенденція до міграції в регіоні - не нове явище. Захід залишається відносно бідним регіоном, виробляючи лише 16% ВВП України.

- Трудові мігранти в основному чоловіки: вони становили 70% трудових мігрантів в 2019 році. У країнах працевлаштування єдиним великим винятком з цієї тенденції є Італія, де 71% трудових мігрантів становлять жінки, які переважно надають послуги з догляду в італійських сім'ях, в той час, як фізична праця в сільському господарстві, будівництві та промисловості переважає в Росії і Польщі.

- Серед трудових мігрантів переважають молодші люди і жителі сільської місцевості: 41% трудових мігрантів молодше 35 років у порівнянні з 34% в загальній чисельності населення. Це ще більш виражено в Польщі, де 47%

українських трудових мігрантів молодше 35 років. Крім того, українські мігранти майже в однаковій мірі є вихідцями з міських і сільських районів. Оскільки менше третини українців проживає в сільській місцевості, міграція поширена там удвічі більше, ніж в містах.

- Люди з вищою освітою демонструють меншу ймовірність мігрувати, в той час як люди з професійно-технічною освітою надмірно представлені серед трудових мігрантів: частка мігрантів з вищою освітою (33%) нижче, серед працездатного віку

(45%). І навпаки, люди з фаховою підготовкою складають 34% мігрантів (46% в Польщі), що становить лише 24% населення працездатного віку. Це може допомогти пояснити деякі заяви фірм в трудомісткою легкої промисловості, недавно повідомили про зростання дефіциту робочої сили.

- Мігранти ризикують втратити навички: Більше половини мігрантів в країнах ЄС, таких, як Польща і Італія, зайняті працею, які вимагають елементарної підготовки, що набагато перевищує цей показник в Росії або будинку. Однак у 67% трудових мігрантів має професійну або вищу освіту. 46% мігрантів в Польщі, 56% в Італії та лише 21% в Росії заявили під час обстеження робочої сили в 2019 р. про те, що мають занадто високу кваліфікацію для виконуваної роботи. Різниця в заробітній платі з Західною Європою досить велика, щоб зробити трудову міграцію гідної уваги, навіть якщо запропоновані робочі місця вимагають значно нижчої кваліфікації.

Ризики і переваги для України.

Трудова міграція робить позитивний вплив на Україну: грошові перекази зросли в грошовому вираженні з 7 млрд дол США в 2015 році до 10 млрд дол США в 2018 році або близько 8% ВВП. При таких масштабах грошові перекази є вагомим внеском в доходи домогосподарств (а отже, і внутрішнього попиту), зменшуючи дефіцит поточного рахунку.

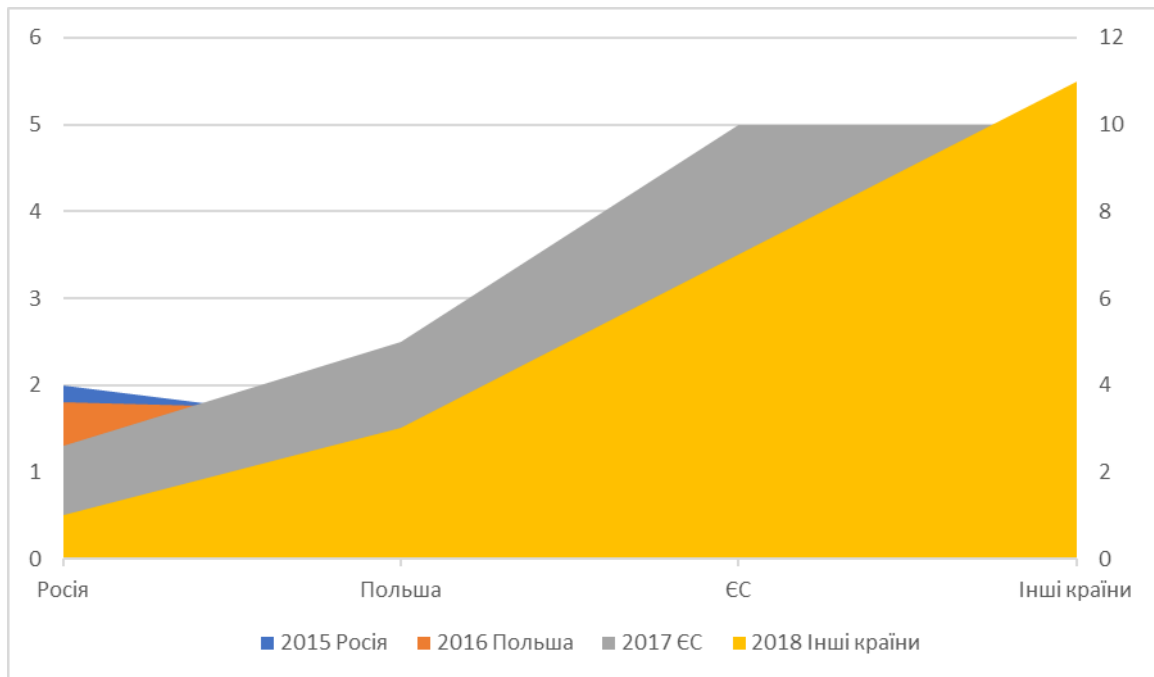

Рис.2.3 Чисті персональні переводи по країнам, Україна, 2015-2018 рр.[31].

Більш того, схоже, міграція робочої сили сприяла відновленню реальної заробітної плати в Україні завдяки каналам пропозиції робочої сили та внутрішнього попиту. З 2015 року реальна заробітна плата в Україні має тенденцію до зростання і зараз явно перевищує рівень 2013 року. Таке підвищення заробітної плати, звичайно, благотворно для працівників, особливо в Україні, у якій зараз один з найнижчих ВВП на душу населення в Європі (поступається Молдові за рівнем ВВП за ПКС). Однак різке підвищення заробітної плати паралельно з повідомленнями окремих компаній про підвищення заробітної плати або труднощі в пошуку працівників викликало занепокоєння: не привела міграція робочої сили до втрати конкурентоспроможності України через зростання заробітної плати і тиску на обмінний курс шляхом грошових переказів? Чи не привела трудова міграція до того, що Україна страждає від «голландської хвороби»?

Зайнятість в Україні останнім часом збільшується відповідно до зростання ВВП. Це свідчить про відсутність загальної проблеми з конкурентоспроможністю. Звичайно, компаніям, які прагнуть працевлаштувати людей на нижньому кінці розподілу заробітної плати в схильних до міграції регіонах (наприклад, біля польського кордону), цілком може бути нелегко шукати працівників, якщо робота

за кордоном пропонує значно більший дохід. Але в цілому Україна не стала неконкурентоспроможною.

Наслідки міграції для України досі були позитивними, але якщо значний чистий відтік мігрантів збережеться, Україна все-таки зазнає втрат. У ситуації, коли робоча сила скорочується, і зростання реальної заробітної плати випереджає зростання продуктивності, зростання витрат на робочу силу і нестача працівників врешті-решт стануть стримуючим фактором для інвестицій. До того ж, з часом стане складно фінансувати національні витрати такі, як пенсії та підтримка інфраструктури, якщо все більше українців будуть працювати і платити податки за кордоном, а не вдома. Для країни, яка має старіюче населення (збільшення середнього віку через збільшення тривалості життя і низької народжуваності), тривала чиста еміграція людей працездатного віку створить проблеми в довгостроковій перспективі.

Перспективи. Міграція може сповільнитися, але все одно буде продовжуватися. Тому важливим питанням є те, що чи можливе продовження трудової міграції у формі чистого відтоку робітників з України. Це залежить від того, наскільки заробітна плата й умови життя відрізняються в потенційних країнах для працевлаштування. І ще залежить від викритості країни для українських трудових мігрантів.

Різниця в оплаті праці між Україною та іншими європейськими країнами велика. Хоча середньомісячна зарплата в Україні значно зросла, з 192 доларів у 2015 році (найнижчий показник під час економічної кризи) до 326 доларів в 2018 році, це становить лише близько чверті середньої заробітної плати в нинішніх країнах працевлаштування, таких як Польща чи Чехія, і менше однієї десятої заробітної плати в західних або північних країнах ЄС. Навіть з урахуванням неофіційною заробітної плати в Україні, більш низьких витрат на життя і майбутнього зростання, різниця в оплаті праці, ймовірно, буде залишатися стимулом для міграції ще довгі роки.

Розглянемо різницю між заробітнею платою в різних країнах.

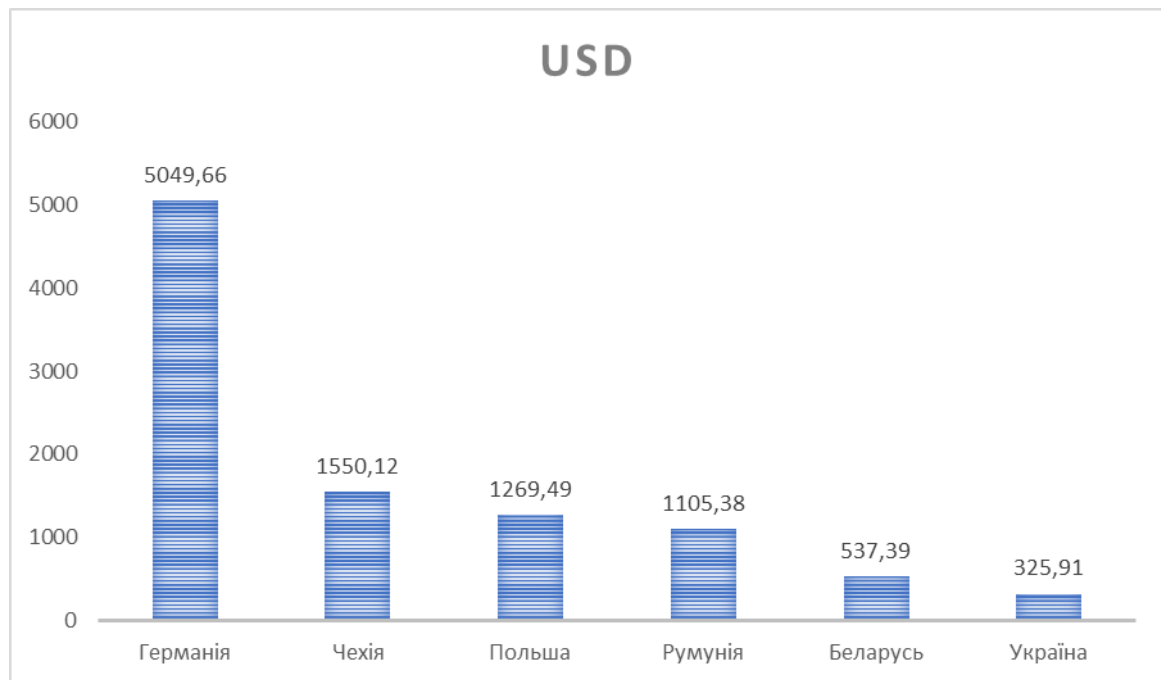

Рис. 2.4 Середньомісячна зарплатня у доларах США, 2018 рік. [31]

Крім цього, відкритість країн ЄС до трудових мігрантів з України може в подальшому зростати. Через демографічних змін і старіння населення багато країн, включаючи старі країни-члени ЄС, такі як Німеччина і Франція, все частіше будуть зіштовхуватися з нестачею працівників і можуть відповідно коригувати свою імміграційну політику. Таким чином, міграція робочої сили з України, ймовірно, збережеться, хоча щорічний відтік може зменшитися. Неминучого тиску економічної кризи, що почалася в 2014 році і безперечно створив труднощі для багатьох людей, вже немає. Однак зберігається різниця в заробітній платі і умов життя, в той час як групи українців за кордоном і посилення демографічного тиску на західних сусідів України зроблять трудову міграцію легшою в найближчі роки.

Як змінився ріст показників у 2020 році та які причини?

Ріст показників міжнародної міграції на фоні пандемії COVID-19 значно замедлився. У 2020 році число людей, які проживають і працюють за кордоном досягло 281 млн. Це на 2 млн. людей, або на 27% менше ніж очікувалось [14].

За станом на 1 вересня 2020 року:

Об'єм грошових переказів трудових мігрантів в Україну у липні 2020 року склав 922 мільярдів доларів, це на 13,5% менше, ніж у липні 2019 року (1,07 мільярдів долів). -Про це говориться в даних Національного Банку.

За підсумками семи місяців 2020 року об'єм приватних грошових переказів у країну скоротився на 5,3% - до 6,29 мільярдів доларів проти аналогічного тогорічного періоду- 6,64 мільярда доларів.

У цілому, за сім місяців 2020 року через рахунки банків в Україну перевели 2,57 млрд. доларів (40,9% загальної кількості переказів), через неформальні канали – 2,27 млрд.доларів (36,1%) та через міжнародні платіжні системи – 1,45 млрд.доларів (23%).

Об'єм грошових переказів трудових мігрантів в Україну у січні 2020 року склав 991 млн.доларів, у березні -925 млн.доларів, у квітні- 794 млн.доларів, у травні -805 млн.доларів та у червні – 856 млн.доларів [16].

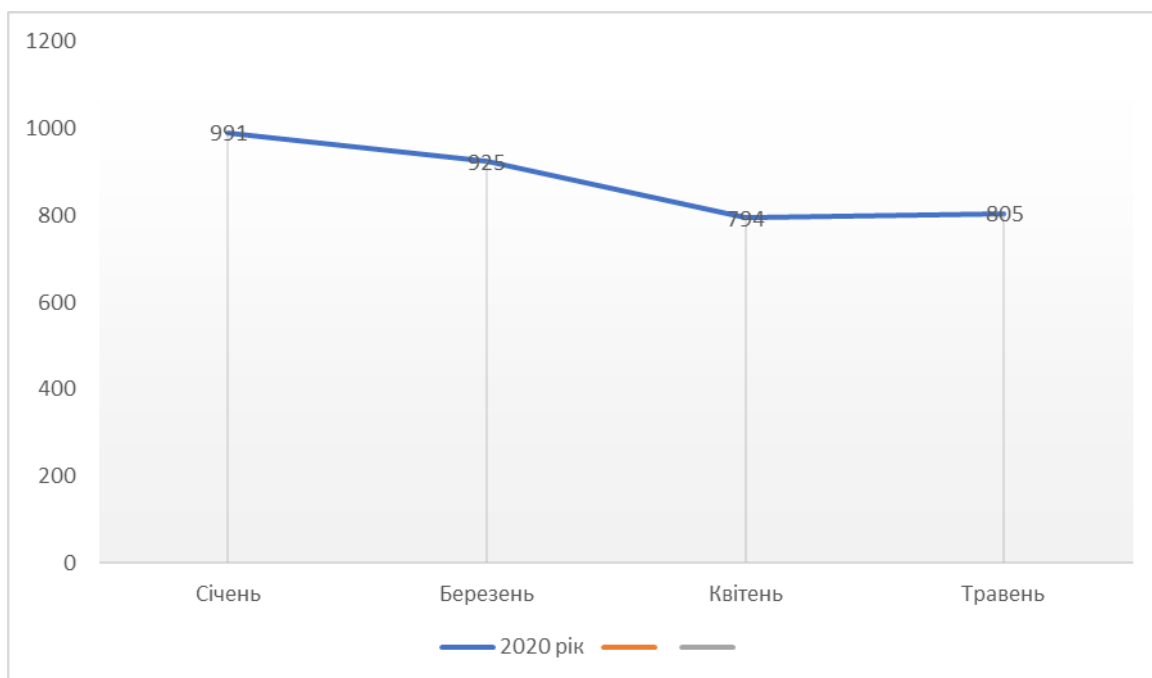

Рис.2.5 Об'єм грошових переказів в Україну 2020 рік.[15]

Судячі з даної діаграми, ми бачимо, що з пандемією грошові перекази зменшилися лише на період з березня по травень, це саме той момент, коли у всьому світі був карантин.

За показниками рівня участі населення у трудових міграціях і спрямованості зовнішніх праце-міграційних контактів (за даними вибіркового обстеження з питань трудових міграцій) усі регіони України можна об'єднати в 7 географічно цілісних районів:

1. Закарпатський. Цей район охоплює однойменну область, яка характеризується найвищим серед всіх регіонів України рівнем участі населення у трудових міграціях. Основним напрямком трудових поїздок є сусідні країни ЄС - Чехія, Угорщина і Словаччина. Це обумовлено, по-перше, географічною близькістю, по-друге, етнічними особливостями регіону (тут живе основна частина українських угорців і словаків), по-третє, історичними зв'язками (Закарпаття в різні часи входило до складу Угорщини і Чехословаччини). Рівень орієнтації на країни СНД (в першу чергу з Росією) помітно менше, ніж в східних і південних регіонах, але вище, ніж в двох інших районах, повністю розташованих в межах Західної України.

2. Буковинський. Район територіально відповідає Чернівецькій області, де спостерігається дуже високий (хоча і в півтора рази менше, ніж на Закарпатті) рівень участі населення працездатного віку в трудових міграціях. Більше половини "заробітчани" працює в Італії, решта - переважно в інших країнах "старого" Євросоюзу, частка працюючих в Росії - найменша серед всіх праце-міграційних районів. Високий рівень орієнтації на Італію очевидно пов'язаний з тим, що в Чернівецькій області найвища в Україні частка романоязичного населення (румун і молдаван), чимало етнічних українців мають знайомих в Румунії та Молдові, жителі яких раніше українців почали активно мігрувати до Італії.

3. Галицько-Волинський - Волинська, Івано-Франківська, Львівська та Тернопільська області. Рівень участі населення працездатного віку в трудових міграціях вдвічі вище загальнодержавного рівня. На тлі інших районів тут спостерігається набагато більший рівень орієнтації на Польщу і підвищений - на Португалію, Іспанію та Італію при відносно низькому рівні орієнтації на країни СНД. Хоча район в цілому забезпечує чверть всього обсягу українського "заробітчання", близько 3/4 всіх мігруючих в Польщу, половина мігруючих в Португалію та Іспанію і третина виїжджають до Італії відбуваються з областей Галицько-Волинського району.

4. Західно-Центральний район - Вінницька, Рівненська, Хмельницька і Черкаська області. Показник участі в трудових міграціях відповідає

загальнодержавному рівню або вище. Структура мігрантів за потоками близька до середніх по Україні показниками, зокрема в Росії і країнах СНД працює близько половини мігрантів. У Західно-Центральному та більш східних районах не спостерігається значних відмінностей між рівнями участі в трудових міграціях міських і сільських жителів: більш висока інтенсивність трудових міграцій сільського населення, що фіксується в цілому по Україні, забезпечується саме за рахунок Галицько-Волинського, Закарпатського та Буковинського районів.

5. Східно-Центральний - Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Харківська, Чернігівська області та Київську міськраду. Це територіально найбільший район, що включає 11 з 27 регіонів України. Основні особливості трудо-міграційної ситуації - помітно нижче загальнодержавного рівня участі населення працездатного віку в трудових міграціях і переважна орієнтація на Росію (в півтора рази вища, ніж в середньому по країні).

6. Південний - Миколаївська, Одеська, Херсонська області. В цілому по району рівень участі в трудових міграціях трохи вище, ніж в Східно-Центральному районі, але помітно нижче, ніж в інших п'яти районах. У порівнянні з попереднім районом не так різко виражена орієнтація на роботу в Росії, разом з тим тут вище орієнтація на країни ЄС. Крім того, в Південному районі фіксується найвищий по Україні рівень орієнтації на країни Півдня (Туреччина, Кіпр, Мальта, арабські країни і т.п.).

За даними МОМ, найбільше громадян України, потерпілих від торгівлі людьми, повернулося з Туреччини, Росії, Польщі, Чехії, Італії, Об'єднаних Арабських еміратів, Македонії, Ізраїлю. Якщо Росія, Польща, Чехія та Італія входять в число основних країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили (не дивлячись на відносно велику абсолютну чисельність, жертви торгівлі людьми становлять незначну частку серед мігрантів в ці країни), то інші з перерахованих країн до головних імпортерів робочої сили з України не відносяться. Очевидно саме міграція до країн колишньої Югославії, Близького Сходу, інших країн, що розвиваються, пов'язана з найбільшим ризиком стати жертвою торгівлі людьми.

Згідно з даними Медико-демографічного обстеження України, найбільша частка постраждалих від торгівлі людьми серед трудових мігрантів спостерігається саме на півдні України.

7. Луганський. Включає однойменну область, основними особливостями якої є середня за мірками України в цілому і висока по мірками, не західних областей інтенсивність трудових міграцій і різко виражена орієнтація на трудові поїздки в Росію. Неможливо виділити будь-яку іншу територіальну сукупність (регіон або групу суміжних регіонів), де б кількість трудових мігрантів було б не меншим, а рівень орієнтації на Росію - настільки ж великим, як на Луганщині.

Отже, основними факторами, що визначають інтенсивність зовнішніх трудових міграцій в регіонах, є:

- близькість до державних кордонів України з іншими країнами: це полегшує і здешевлює здійснення трудової міграції, особливо сприяє збільшенню міграційної активності близькість до кордонів з країнами ЄС;
- особливості менталітету населення: загальновідомо, що низький рівень патерналістських установок, стійка орієнтація на вирішення назрілих проблем власними зусиллями (в тому числі і шляхом трудових міграцій) властива жителям західних регіонів;
- наявність в регіоні або в безпосередній близькості від нього великих поліфункціональних міст, які часто стають більш привабливими для працевлаштування для частини українських громадян, ніж закордонні країни;
- загальний рівень розвитку регіону: з високорозвинених регіонів відтік населення на роботу за кордон менш інтенсивний, підвищена міграційна активність населення Луганщини очевидно є наслідком не тільки географічного положення області, а й її стабільно низького рівня людського розвитку.

2.3. Місце України в процесі міжнародної трудової міграції та роль на міжнародному ринку праці

Точна і комплексна оцінка кількості трудових мігрантів з України і масштабів втрат, які несе трудова міграція на національному ринку праці, є досить проблематичною. Однак, можна вважати зрозумілим, що трудова міграція призвела до суттєвих прогалин на українському ринку праці: проблема недоукомплектованості українських підприємств стає все більш гострою, оскільки Україна демонструє високий рівень плинності кадрів в Європі, кожен п'ятий працівник звільняється протягом року. В Україні склалася така ситуація, що, з одного боку, підприємства не можуть знайти працівників, а з іншого боку, не можуть їх утримати.

Недостача робочої сили особливо відчувається в будівельному секторі, на частку якого припадає мажоритарна частка трудящих-мігрантів, у зв'язку з ростом внутрішнього попиту в країнах ЄС. В результаті в період 2016-2020 років в будівельному секторі було втрачено 192 000 чоловік (з 836 000 до 644 осіб, відповідно)[17].

Розрив в оплаті праці навіть з сусідніми країнами становить від трьох до десяти разів, і це не на користь Україні. Наприклад, мінімальна погодинна оплата некваліфікованої праці в країнах ЄС варіюється від 2,32 до 19,92 євро (75,86 грн. - 651,38 грн. по курсом Національного банку України 32,70 грн. за 1 євро станом на березень 2018 м). В Україні мінімальна погодинна оплата становить 0,79 євро (25,13 грн. по курсом НБУ 31,62 грн. за 1 євро на лютий 2019 г.).

Згідно інфографіку "Ситуація на ринку праці", опублікованої Державною службою зайнятості (від 18 січня 2019 року) середньомісячна заробітна плата будівельників, зайнятих на повний робочий день, в Україні становить 8500 гривень (268 євро). Це нижче від найнижчої мінімальної заробітної плати в ЄС в Болгарії (286 євро) [18].

Позитивні аспекти трудової міграції:

-порівняно високий рівень оплати праці за кордоном стимулює трудову міграцію населення з чітко вираженим сезонним характером;

-сприйняття якості життя в сусідніх країнах допомагає мігрантам розвиватися для них - відповідати рівню життя і культурних цінностей;

-отримання нових навичок;

-допомагає мігрантам ліквідувати безгрошів'я і сприяє підвищенню економічної безпеки і якості життя їх сімей.

Гроші, переказані українськими гастарбайтерами з-за кордону, сприяють економічному спаду, значно перевершуючи іноземні інвестиції. За оцінками, грошові перекази українських трудових мігрантів в 2018 році склали 11,33 млрд.доларів, що на 24,3% більше, ніж в 2017 році.

Негативні аспекти трудової міграції:

-відтік робочої сили, а саме населення працездатного віку;

-зміна структури пропозиції робочої сили, яке в деяких секторах економіки вже призвело до дефіциту певних навичок;

-проблема "соціального сирітства" (коли діти - "сироти", хоча їх батьки живі, але працюють за кордоном), яка призводить до соціальної напруженості;

-величезний демографічний кризис.

Нелегальне працевлаштування: ризики для українських трудових мігрантів:

- Можлива депортація і заборона на в'їзд в країну в майбутньому;
- Неможливість для мігрантів належним чином захищати свої права;
- Не фіксований робочий час;
- Нехтування охороною праці та виконанням небезпечних для здоров'я і життєдіяльності робіт;
- Несвоєчасна або неповна виплата заробітної плати, яка значно нижче, ніж у легально найнятого працівника;
- Відсутність належного соціального захисту;
- Ризик стати жертвою трудової експлуатації навіть в разі торгівлі людьми.

Інший комплекс актуальних проблем полягає в тому, що відповідні трудові і соціальні гарантії для українських громадян, що працюють в країнах ЄС, не забезпечені. Ключові проблеми включають в себе:

- В українських трудових мігрантів немає довідки А1, яка підтверджує сплату соціальних внесків (документ доводить, що особа потрапляє під положення законодавства про соціальний захист);
- Переміщення трудових мігрантів, коли працівник, який має дозвіл на роботу в одній країні ЄС, працює в інших країнах ЄС;
- Використання найманої праці на основі угод, які не передбачають соціального захисту трудящих мігрантів, або взагалі без трудового договору (особливо в сільському господарстві і будівництві);
- Не знання українських трудових мігрантів про сплату внесків до фонду соціального страхування в країні перебування;
- Можуть виникнути і ускладнення, пов'язані з ПДФО, оскільки податкова система функціонує на дещо інших умовах, ніж система соціального страхування. На практиці податки повинні сплачуватися за кордоном, якщо там ведеться робота.

На основі вище наведених проблем, ризиків роботи мігрантів за кордоном, можна зробити висновки та рекомендації:

-На національному рівні в Україні ініціюють активну співпрацю профспілок, роботодавців, ОГС та органів державної влади у вирішенні питань, пов'язаних з трудовою міграцією. Також необхідно забезпечити їх спільну участь у реформуванні міграційної політики України;

-Реформуючи міграційну політику України, аналізувати, контролювати і впливати на міграційні потоки, ґрунтуючись на принципах системного підходу, своєчасності і раціональності. Це, в свою чергу, призведе до пом'якшення негативних наслідків еміграції трудових ресурсів з України. Діяльність суб'єктів господарювання, які здійснюють трудову міграцію, повинні бути прозорими і підлягати громадському моніторингу;

-Більш широке залучення ОГС в діяльність з інформування потенційних і існуючих українських трудових мігрантів;

-Крім ряду досягнень у розвитку соціального діалогу в Україні, триває вдосконалення національного законодавства з метою регулювання питань трудової міграції та зменшення впливу основних факторів, що впливають на трудову міграцію (вищий рівень заробітної плати в приймаючих країнах та їх більш високий рівень життя в цілому);

-На міжнародному рівні зміцнювати співробітництво з країнами ЄС і продовжувати, як двосторонні відносини, так і підтримувати багатосторонній діалог з питань реалізації реформ;

-Важливим елементом повинні бути угоди про потреби і захисту українських працівників в країнах перебування. Формат цих угод повинен бути зосереджений на питаннях взаємин з країнами призначення українських мігрантів, де українська трудова міграція чисельна. У даний час Україна не має таких угод з Італією, Грецією (розробляється Меморандум про співпрацю між Міністерством соціальної політики України та Міністерством праці, соціального захисту та соціальної солідарності Греції), Фінляндією, Німеччиною (розробляється Угода між Україною і Федеративною Республікою Німеччина), Румунією і іншими. Активізувати переговорний процес з країнами, зацікавленими в організації тимчасової міграції українських фахівців для укладення угод про соціальне забезпечення, в тому числі про гарантії захисту їх прав;

-У свою чергу, для українських профспілок в майбутньому було б доцільно розвивати комунікаційні мережі за участю профспілок та інших соціальних партнерів, приймаючих країн з метою захисту прав та представлення інтересів трудових мігрантів в країнах призначення. Таким чином, профспілки зможуть посилити свій вплив на процеси регулювання трудової міграції в інтересах всіх сторін, як в країнах призначення, так і в країнах походження;

-Впровадження комплексного регулювання трудової діяльності на міжнародному рівні - ефективна спільна робота різних міністерств і органів державної влади, ОГС та соціальних партнерів. Продовжити роботу з розвитку ефективної співпраці між

країнами Східного партнерства - Грузією, Молдовою і Україною, а також щодо впровадження міжвідомчої координації відповідно до кращих європейських практик.

Вищенаведені рекомендації для України також актуальні для її сусідів по Східному партнерству - Грузії і Молдови. Організаціям громадянського суспільства в Молдові, Грузії та Україні слід співпрацювати, а також координувати свої дії з урядами для забезпечення привабливості їх національних ринків праці та встановлення адекватного рівня заробітної плати.

РОЗДІЛ 3.

УКРАЇНСЬКА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ КРАЇНИ ТА СВІТУ В ЦІЛОМУ

3.1. Наслідки для країн-донорів та країн-реципієнтів в контексті міграційних потоків України

Міграція трудових ресурсів- переміщення працездатного населення, викликане змінами в розвитку і розміщенні виробництва, умовах існування робочої сили між країнами, районами, населеними пунктами різних типів незалежно від характеру і цілей переміщення.

Сучасні тенденції зовнішньої трудові міграції у світі пов'язані з соціально-економічними та політичними процесами в державах. Так, причинами еміграції з України є кризовий стан економіки, відсутність активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення потреб у добровільному виборі виду діяльності. Виділяють такі основні причини виникнення та існування зовнішньої трудової міграції у світі: (таблиця 3.1.)

Еміграція нерідко наносить також важку втрату інтелектуальному потенціалу країн-донорів. Сутність цієї проблеми полягає не лише в кількості фахівців, що виїжджають за кордон, а й в їхньому значенні для розвитку країни. Відтік «мізків» підсилює диспропорції науково-технічного розвитку основних підсистем світового господарства й окремих країн.

Проаналізувавши роботи зарубіжних авторів, можна зробити вивід, що трудова міграція має, як позитивні, так і негативні сторони, крім того, «плюси» і «мінуси» будуть різними для країни-реципієнта і для країни-донора.

Таблиця 3.1

Причини виникнення трудової міграції з боку країн-донорів і країн-реципієнтів

Країни-донори	Країни-реципієнти
Велика густота населення, що може пояснюватись демографічним бумом у деяких країнах (наприклад, в Індії, Китаї, Нігерії).	Потреба в додатковій висококваліфікованій робочій силі. У деяких розвинених країнах збільшується потреба в освічених висококваліфікованих працівниках, які можуть працювати, наприклад, зі складною електронною технікою.
Масове безробіття, зумовлене науково-технічним прогресом (є фактором створення техніки, що потребує менше обслуговуючого персоналу). Найбільші проблеми з безробіттям виникають у густонаселених регіонах світу і в малорозвинених країнах, що нерідко збігається.	Потреба в додатковій дешевій (для малокваліфікованої роботи) і мобільній робочій силі, зокрема завдяки розвитку сфери послуг, що сприяє створенню додаткових робочих місць.
Низький життєвий рівень і порівняно низька заробітна плата. У розвинених країнах залишається все менше охочих виконувати важку малокваліфіковану «чорну роботу», а тому з'являються вільні місця для її виконання.	Порівняно висока заробітна плата.

Виробнича необхідність (для спеціалістів, які працюють у країнах, що розвиваються).	Безпечна і соціально забезпечена робота.
---	--

Джерело: Побудовано за даними [19].

До позитивних наслідків трудової міграції для країни-донора трудових ресурсів в контексті міграційних потоків України відносяться наступні аспекти:

- Пом'якшення проблеми зайнятості завдяки ліквідації дефіциту робочої сили. Так, нестача трудових ресурсів помітно гальмує зростання української економіки останніми роками. Згідно даним Держкомстату в 2017 р. в промисловості не було заповнено кожне п'яте робоче місце. Число вакансій в промисловості України зросло в 3–5 разів протягом 2015–2019 рр. По оцінках експертів вітчизняній економіці в найближчих 50 років буде потрібно додатково від 35 до 70 млн іммігрантів;

- Стимулювання додаткової зайнятості, утворення додаткових робочих місць і розвиток інфраструктури, викликаний попитом іноземних робітників на товари і послуги;

- Поліпшення рівня і якості життя населення і розвиток сфери послуг, будівництва і сільського господарства унаслідок невибагливості трудових мігрантів у виборі робіт, малопривабливих для місцевого населення;

- Підвищення якості місцевої робочої сили, оскільки залучення малоосвічених, некваліфікованих трудящих мігрантів стимулює місцеве населення займатися більш інтелектуальною працею, тобто сприяє їх вертикальній мобільності;

- Висококваліфіковані фахівці, що здобули освіту в інших країнах, приносять приймаючим суспільствам «чистий прибуток», дозволяючи без попередніх витрат отримати велику віддачу;

- Зростання продуктивності і ефективності праці, підвищення конкурентоспроможності товарів, що випускаються країною, завдяки створюваним нижчою ціною робочої сили мігрантів передумовам для залучення іноземних

інвестицій і впровадження нових технологій, мультиплікаційному ефекту за рахунок зростання виробництва і зниженню витрат виробництва;

- Вирішення демографічної проблеми. З 2006 р. Україна втрачає до мільйона чоловік працездатного населення в рік. Тому залучення мігрантів стало розглядатися більшістю фахівців, як найбільш оптимальна робота і заповнення трудових ресурсів для майбутнього інноваційного розвитку української економіки. Доказом правильності даної стратегії є досвід розвинених економік: у планах ЄС – залучення до 2050 р. 40 млн мігрантів, США – до 100 млн.;

- Зростання економічних показників приймаючої країни (сукупний попит; збільшення прибуткової частини бюджету за рахунок зростання вступів від податків і зборів);

- Уповільнення інфляції за рахунок вищої схильності до заощаджень у іноземних працівників;

- Пом'якшення проблеми «старіння нації», особливо в разі міграції сімей;

- Мігранти збагачують культуру приймаючої країни новими елементами, сприяючи розвитку толерантності серед місцевих жителів.

Як і країна-експортер, країна-імпортер трудових ресурсів стикається і з негативними, і з позитивними наслідками трудової міграції. До останніх відносяться наступні аспекти:

- Демпінг на ринку праці і у сфері послуг, що призводить до зниження заробітної плати місцевих працівників. За результатами опиту, кожен п'ятий українець негативно відносяться до припливу мігрантів саме тому, що «мігрантам менше платять, і вони збивають оплату праці місцевого населення»;

- Посилення конкуренції за робочі місця, ускладнення ситуації на внутрішньому ринку робочої сили і маргіналізація менш кваліфікованих працівників, викликані тим, що мігранти займають робочі місця, виконуючи роботу, в якій могло б бути задіяне місцеве населення;

- Зростання безробіття, викликане масовим припливом мігрантів;

- Зниження ефективності і продуктивності праці із-за викликаних використанням дешевшої робочої сили проблем з впровадженням трудозбережних технологій;

- Малу частку заощаджень мігранти відправляють на батьківщину, що не сприяє підвищенню їх платоспроможного попиту в приймаючому суспільстві і реінвестуванню капіталу в економіку країни-реципієнта;

- Стихійний приплив трудових мігрантів і відсутність координації пропозиції з реальним попитом на робочу силу приводять до неефективного використання потенціалу мігрантів унаслідок їх концентрації не в галузях і регіонах, що випробовують нужду в додатковій робочій силі, а там, де можна розраховувати на швидкий і не завжди легальний заробіток;

- Масові економічні і кримінальні правопорушення;

- Поліпшення демографічного положення країн-імпортерів трудових ресурсів за рахунок міграції, не всі дослідники розглядають, як позитивний ефект. Поліпшення демографічної ситуації в країні можливо лише за рахунок залучення «інтелектоносних» трудових ресурсів;

- Негативне відношення місцевого населення до мігрантів в цілому;

- Мігранти можуть повністю заперечувати культуру приймаючої країни, намагатися нав'язати свою власну, провокуючи тим самим конфлікти.

Країна-донор трудових ресурсів стикається і з негативними аспектами, це:

- Зниження рівня безробіття і неповної зайнятості;

- Створення робочих місць, підвищення рівня життя населення і пом'якшення бідності завдяки інвестуванню мігрантами і фірмами-посередниками грошових коштів в народне господарство країни походження. Крім того, грошові перекази підсилюють позиції національної валюти, згладжують коливання зовнішньоторговельної кон'юнктури, прискорюють темпи зростання ВВП і ВНП, збільшують золотовалютні ресурси;

- Підвищення кваліфікації трудових мігрантів, що працюють за кордоном, придбання ними нових виробничих і організаційних навиків, що приводить до

підвищення ефективності і продуктивності праці надалі. Перебування в країні з більш передовими технологіями, вищими вимогами до виробничих процесів, вищими трудовими стандартами, підвищує загальноосвітній і культурний рівень мігрантів, вони отримують досвід і знання, які згодяться їм на батьківщині;

- Працевлаштування мігрантів з низьким рівнем освіти; створення бізнесу у сфері послуг країни-реципієнта;

- Накопичення стартового капіталу для створення малих і середніх підприємств після повернення мігранта додому, що сприяє формуванню в країні-донорові середнього класу;

- Можливість для мігрантів брати участь в так званій «етнічній економіці» приймаючої країни, орієнтованої на споживачів-земляків;

- Виникнення спільних підприємств, збільшення товарообігу між страной-експортером і країною-імпортером трудових ресурсів;

Основними негативними наслідками трудової міграції України для країни-донора є:

1. Зниження виробничого потенціалу країни і погіршення якості кадрового забезпечення промисловості, будівництва, транспорту і інших галузей економіки унаслідок відтоку висококваліфікованих фахівців і зменшення чисельності економічно активного населення.

2. Збіднення інтелектуального середовища, дефіцит професійної робочої сили, що вимагають витрат на заповнення втраченого висококваліфікованого потенціалу.

3. Ускладнення етнополітичної ситуації в країні-донорові.

4. Погіршення демографічної ситуації в країні-донорові.

5. Чим більше живуть мігранти за кордоном, тим менше стають їх грошові перекази, зв'язки з батьківщиною поступово слабшають.

В'їзд трудових мігрантів до України може стати причиною зниження рівня оплати місцевих працівників і їх «витіснення» з робочих місць; підсилити тиск на соціальну інфраструктуру. Проте демографічна проблема і дефіцит трудових ресурсів не залишають Україну вибору в рішенні питання про необхідність залучення мігрантів в економіку. Важливо і те, що трудова міграція позитивно

вплине на багато аспектів української економіки, пом'якшуючи проблеми зайнятості і створюючи додаткові робочі місця, підвищуючи продуктивність і ефективність праці.

3.2. Шляхи вирішення проблеми мігрантів та перспективи: прогнозування

Розрив між рівнем економічного розвитку, розміром заробітних плат і умовами життя в Україні і країнах ЄС залишається, як і раніше високим. Тенденції до зниження немає. Це означає, що в 2021 році нас очікує продовження хвиля трудової міграції. Поки що основна маса українців працює човниковим методом - півроку на заробітках, кілька місяців вдома. Але нескінченно довго це тривати не може. Якась частина людей емігрує, інші віддадуть перевагу повернутися на батьківщину - пропорція буде залежати від умов життя і стабільності в Україні. Більш того, очікується, що в 2021 році Німеччина відкриє свій ринок праці для громадян з країн, що знаходяться за межами ЄС, в тому числі для українців. Згідно з останніми соціологічними дослідженнями, 43% наших громадян хочуть працювати на німецьких підприємствах[23]. Перш за все там будуть потрібні фахівці. Якщо українець зможе влаштуватися в Німеччині за фахом, можна гарантувати, що через кілька років він перетвориться в емігранта.

Що стосується промисловості, то в кількісному відношенні істотного відтоку кадрів за кордон не відбувається, а й повернення також чекати не доводиться. Відтік професіоналів за кордон відбувається при практично повній відсутності підготовки нових. Старі і досвідчені кадри або виходять на пенсію, або їдуть працювати в інші країни, де вони можуть заробити в рази більше, а також забезпечити собі і своїм рідним стабільну і прогнозовану життя. Якщо в країну не будуть приходити інвестиції і відкриватися нові підприємства, люди не стануть чекати хороших часів і просто поїдуть на заробітки за кордон.

Сучасний розгляд проблеми міграції актуально за наступними обставинами. Громадські зміни за останні два десятиліття кардинально змінили політичну і соціальну ситуацію на пострадянському просторі, і мільйони людей стали

вимушеними мігрантами. Україна зіткнулася з інтенсивними міграційними потоками в умовах, коли її економічна база опинилася в кризовому стані.

Першою проблемою мігрантів є нелегальність. Крім загроз, на які наражаються нелегальні мігранти, це становить ризик для іміджу України, безвізового режиму з ЄС. Адже існує процедура призупинення безвізу, яка запускається, крім іншого, у разі різкого зростання кількості порушників. Це цілком реальна загроза. Тим більше, що останніми роками чисельність українців-порушників міграційного законодавства ЄС значно збільшилася. Цю чисельність ми можемо побачити на рис.3.2

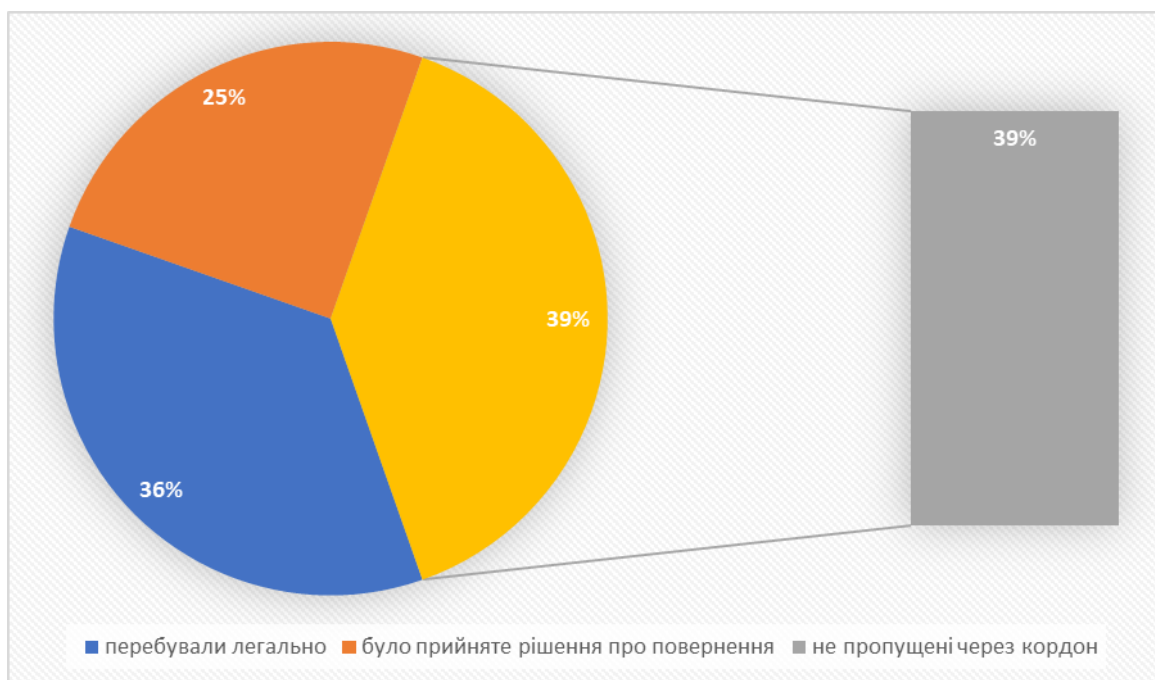

Рис.3.2 Чисельність виявлених на території ЄС нелегальних мігрантів з України, тих, щодо яких прийнято рішення про повернення, та не пропущених на територію ЄС

Джерело: Євростат [32].

Така негативна динаміка має враховуватися, хоча наразі і абсолютна, і відносна кількість порушників у порівнянні з кількістю законослухняних громадян, які відвідують ЄС, цілком незначна.

Зараз дуже поширене нелегальне працевлаштування. З одного боку це дуже вигідно для того, хто наймає робітника на роботу, з створенням безвізу це стало ще

легше. Робітник без контракту, без оформлених документів приїзжає і працює. Треба зазначити, однак, що відсутність трудового контракту доволі типова і для мігрантів, які перебувають і працюють за кордоном цілком легально. Так, 32% українських працівників-мігрантів, працевлаштованих в Польщі, укладають не трудові, а за цивільно-правові угоди. Вони не сплачують внесків до соціальних фондів і, відповідно, не мають прав на виплати з них, хоча між Україною та Польщею існує угода про соціальне забезпечення. Цю проблему необхідно вирішувати на кордонах країн.

Запуск безвізового режиму ще більше прискорив процес міграції українців. Вирішенню цієї проблеми заважають як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. До об'єктивних слід віднести те, що джерело мотивації трудової еміграції українців перебуває за межами України. А до суб'єктивних причин зволікання з вирішенням проблеми міграції в Україні слід віднести багаторічне ігнорування владою успішного досвіду багатьох країн в цій справі. Внаслідок цього на зміну проблеми зайнятості трудових ресурсів в Україні прийшла проблема дефіциту робочої сили і необхідність її імміграції. Як результат, владі доведеться розробити і впровадити відповідну імміграційну політику, щоб пожвавити економіку і зробити її привабливою для припливу інвестицій.

Прогнозування, що після закінчення карантину трудова міграція українців посилиться. Трудові мігранти почнуть поступово повертатися до Європи, тому що після оголошення карантину в країнах Європи, більша частина українців повернулася на батьківщину. У довгостроковій перспективі міграційні процеси в Україні можуть лише посилитися. Наприклад, з Польщі через карантинних обмежень додому повернулися близько 175 тис. Українців, при тому що до пандемії в країні працювало від 1,2 до 1,5 млн українців. Але польська економіка стабільно росла після кризи 2008-2009 років, а тамтешні компанії мають у своєму розпорядженні великі ресурси для інвестицій, ніж українські. В Україні 2020 рік складний: ВВП країни знизився на 4,2%, за прогнозом українського Мінекономрозвитку. Також зростання безробіття - з нинішніх 8,7% майже до 10%. Іншими словами, 1,8 млн українців не матимуть постійного робочого місця, і

приблизно 300 тис. Приїжджих заробітчан лише поповнять цю армію. Тому, за прогнозом Мінекономіки, трудові мігранти почнуть поступово повертатися в Європу. Більш того, слідом за ними потягнуться співвітчизники, які втратять робочі місця на батьківщині після карантину.

Пандемія скоригувала міграційні шляхи і збільшила популярність Польщі серед українців. Потік українців до Польщі виявився найбільш стабільний через найбільш зручною логістики і щодо стійкої економічної ситуації в Польщі.

Інтеграція українців в Польщі буде тільки рости. Українці демонструють зростаючу намір залишитися в Польщі. Вже зараз згідно з даними Нацбанку Польщі в 2015 році, переважна більшість українців (80%) планували своє перебування в Польщі терміном до одного року. Однак в 2020 році більшість (52%) планують залишитися на термін більше 3 років.

Кожен третій (31%) працює в Польщі українець має плани, які стосуються безпосередньо інтеграції в Польщі: отримання дозволу на постійне проживання / громадянства, перевіз сім'ї, придбання нерухомості або відкриття бізнесу.

Пандемія навряд чи буде істотно впливати на потоки трудової міграції з України.

-Якщо перша хвиля пандемії і жорсткий локдаун спровокував панічні настрої серед українських трудових мігрантів через інформацію про закриття кордонів і викликав тимчасове повернення на Батьківщину близько 200 тис.українців, то в другу хвилю пандемії - тенденція прямо протилежна;

Кінець літа і осінь 2020 року відрізнялися стабільним приростом кількості трудових мігрантів з України.

- Погіршення економічної ситуації і зростання безробіття в Україні буде спонукати українців скористатися можливістю знаходитися і працювати в Польщі завдяки закону "Антикризовий щит". Згідно з ним, іноземці можуть перебувати в Польщі за робочими візами і за біометричними паспортами в рамках безвізового режиму 30 днів після закінчення пандемії;

- Так само як і в 2020 році буде спостерігатися збільшення частини українців, які будуть прагнути до тіснішої інтеграції в Польщі. Однак, маятникова міграція

українців (тобто, коли першорядним є не переїзд, а саме заробіток) буде все одно превалювати в наступному році;

У зв'язку з останнім фактором - можна очікувати посилення тенденції нелегального працевлаштування в тих країнах ЄС, де середній рівень заробітку вище, ніж в Польщі.

У зв'язку з цим будуть і збільшуватися факти шахрайства та експлуатації, щодо українців з боку недобросовісних і часто нелегально працюючих посередників з працевлаштування.

Польща як в 2021-му, так і наступних роках навряд чи стане більш закритою для українських трудових мігрантів.

Згідно з урядовими прогнозами, до 2030 року Польщі не буде вистачить близько 4 млн працівників. І все це на тлі демографічної кризи і старіння населення. Тому можна очікувати все більше соціальних програм для активізації інтеграції українців в Польщі. В рівній мірі вони стосуватимуться і білорусів. Так само як і варто чекати нових законодавчих ініціатив, що спрощують і прискорюють такий доступ.

3.3. Сучасні виклики та використання позитивних аспектів трудової міграції на рівні України

Міграція скорочує пропозицію робочої сили на українському ринку праці і, отже, потенційний обсяг виробництва. По оцінках, чисельність трудових емігрантів складає від 2,2 до 2,7 млн. чоловік, що еквівалентно 13-16% від загальної чисельності зайнятих в Україні. Проте не всі українські мігранти були працевлаштовані в Україні до виїзду з країни; за даними опиту ВССУ (2017 р.), Проаналізувавши роботи зарубіжних авторів, можна зробити вивід, що трудова міграція має, як позитивні, так і негативні сторони, крім того, «плюси» і «мінуси» будуть різними для країни-реципієнта і для країни-донора.

Лише 58% мігрантів було працевлаштовано. З цієї групи 70% відмовилися від роботи в Україні із-за низької зарплати, близько 15% - із-за звільнення або закінчення тимчасового контракту, 15% - по інших причинах.

Статус тих, що залишилися 42% мігрантів до виїзду з країни неясний за результатами опиту ВССУ; вони могли бути безробітними, неактивними або, швидше за все, працювати в неформальному секторі або на паузі між послідовними періодами роботи за кордоном. Ці цифри свідчать про те, що еміграція залучила від 1,3 до 1,6 млн. чоловік безпосередньо від працевлаштування на українському ринку праці - 8-10% від загального числа зайнятих в Україні.

З 2012 по 2020 рік загальна зайнятість в Україні скоротилася майже на 3 млн. чоловік - з 19,3 до 16,4 млн. чоловік. Проте це зниження сталося майже повністю в 2014 і 2015 роках і відображає той факт, що в статистику після 2014 року не включені особи, зайняті на територіях, не контрольованих державою, Донецької і Луганської областей.

За період з 2012 по 2019 рік чисельність трудових мігрантів збільшилася приблизно на 10% (за даними опитів ВССУ) і у меншій мірі вплинула на загальне зниження зайнятості.

Очікується, що найближчими роками недостача робочої сили посилюватиметься. Трудова міграція є одним з основних чинників, сприяючих вирішенню цієї проблеми, поряд з низьким рівнем народжуваності і високою смертністю серед людей працездатного віку. Якщо передбачити, що рівень участі в робочій силі залишиться незмінним, то до 2035 р. прогнозується його скорочення більш ніж на 15% . Що стосується впливу трудової міграції на рівень безробіття, то в Україні, у відмінність, наприклад, від Литви, немає жодних свідочств ослабіння цього впливу.

Середня заробітна плата в Україні, після істотного зниження в 2014-2015 роках, в 2017-2020 роках швидко зростала, в середньому на 13% в рік в реальному вираженні.

Очевидно, що трудова міграція - не єдиний чинник зростання заробітної плати. Попит на робочу силу з боку українського бізнесу високий: згідно з опитами,

чекання бізнесу відносно найму додаткового персоналу покращуються, відображаючи позитивніші настрої бізнесу відносно майбутнього (НБУ 2019). Економічне зростання (частково викликаний, як вже наголошувалося, припливом грошових переказів і його впливом на внутрішній попит) і позитивні настрої бізнесу також підштовхують попит на робочу силу і заробітну плату.

В той же час спостерігається значна невідповідність між попитом і пропозицією, тобто фірми вимагають навиків і умінь, які недостатньо зажадалися на ринку праці (Усесвітній банк, 2019 р.). Є також регіональні диспропорції на ринку праці: кількість вакансій в мегаполісах і інших містах, що динамічно розвиваються, зростає, тоді як безробіття в сільській місцевості зростає. Оскільки доля високоосвічених людей серед українських емігрантів невелика, наявні дослідження по еміграції з України не дозволяють зробити вивід про те, що "витік мізків" - еміграція висококваліфікованих осіб, що викликає недостачу кваліфікованої робочої сили в посиляючих країнах, - є серйозною проблемою.

Схоже, що еміграція не привела до уповільнення зростання продуктивності праці в Україні із-за відтоку кваліфікованої робочої сили, як це було в деяких країнах Східної і Південної Європи.

Актуальнішим питанням в контексті України є розтрата навиків. Лише 27% українців, що працюють за кордоном, заявили в опиті ССОУ, що вони працюють на роботах, які відповідають їх кваліфікації: 30% працювали в іншій сфері, а 36% заявили, що працювали в сфері, що не вимагає кваліфікації. Лише 9% працювали у сфері професійних і технічних послуг; 14% - у сфері торгівлі і послуг; 26% - як працівники із знаряддями праці; 42% - на дуже простих роботах.

Це негативний феномен, який часто приводить до виснаження навиків, придбаних раніше, і зниження шансів мігрантів поліпшити свій економічний стан. Низька доля кваліфікованих емігрантів, що працюють відповідно до своєї кваліфікації, також є однією з причин (окрім інших бар'єрів), чому не багато мігрантів, що повертаються до України, інвестують у власний бізнес.

Приплив грошових переказів, як правило, збільшує прибуткову базу державних фінансів. Дія відбувається, в першу чергу, за рахунок збільшення

вступів від ПДВ і акцизів. Передбачимо, як і вище, що половина грошових переказів витрачених на придбання товарів і послуг (5,5 млрд. дол. США) із ставкою ПДВ 20%, збільшення доходів від ПДВ у зв'язку з припливом грошових переказів в 2018 р. може бути оцінене в 1,1 млрд. дол.

Приплив грошових переказів також збільшує митні збори, що сплачуються на товари, що ввозяться. Крім того, попит, що створюється грошовими переказами, стимулює внутрішнє виробництво, що приводить до зростання доходів від корпоративних і особистих прибуткових податків.

Проте, окрім грошових переказів, трудова еміграція негативно впливає на державні фінанси України, що врівноважує зростання державних доходів за рахунок припливу грошових переказів. Надання освіти спричиняє за собою державні витрати, тоді як емігранти не платять в Україні ні податків на робочу силу, ні внесків на соціальне забезпечення.

По одній з останніх оцінок, якби всі українські емігранти, що працюють в ЄС, були працевлаштовані в Україні, доходи українського соціального фонду були б більш ніж на 7% вище в 2017 р., що еквівалентно 0.7% ВВП[24].

Приплив прямих іноземних інвестицій і портфельних інвестицій помітно скоротився під час кризи 2014-2015 років і з тих пір відновився лише помірними темпами, об'єм грошових переказів був набагато стабільнішим. Під час кризи вони не сильно скоротилися, а в 2017 році перевищили локризовий рівень, причому в 2018 році відновлення продовжилося високими темпами.

Збільшення припливу грошових переказів надав помітний і позитивний вплив на поточний рахунок України, де вони сприяли позитивному сальдо рахунку первинних доходів і, зокрема, на Грошові перекази є найбільш важливою статтею, що врівноважує крупний дефіцит торгівельного і інвестиційного доходу.

Дефіцит торгівельного балансу України поступово знижувався з 3,5 млрд. дол. в 2015 році до 12,6 млрд. дол. в 2018 році, оскільки імпорт, що підстібається високим інвестиційним і споживчим попитом, зростав набагато швидше за експорт. Інвестиційний дохід також був сильно негативним із-за репатріації дивідендів і відсотків по зовнішньому боргу.

В цілому, сальдо рахунку поточних операцій України покращало з неприйнятної до кризи дефіциту до невеликого профіциту в 2015 році, а потім поступово погіршало до набагато нижчого дефіциту у розмірі 4,5 млрд.доларів.

В той же час грошові перекази певною мірою сприяли збільшенню торгівельного дефіциту, оскільки вони стимулювали попит на іноземні товари.

Як наголошувалося раніше, значний приплив грошових переказів може сприяти підвищенню обмінного курсу. Грошові перекази є одним з найбільших джерел валютних вступів в Україні; більшість з них обмінюються одержувачами на національну валюту, що приводить до номінального підвищення курсу гривні. Грошові перекази можуть також приводити до підвищення реального обмінного курсу за допомогою механізму "голландської хвороби", приплив грошових переказів збільшує сукупний попит, що приводить до підвищення цін на товари, не призначені для торгівлі, і зростанню вартості робочої сили. Це, у свою чергу, приводить до дорожчання всіх товарів, вироблюваних в країні.

Збільшення припливу грошових переказів є одним з чинників, що впливають на обмінний курс гривни останніми роками. Серед інших основних чинників, які привели або до ослабіння, або до зміцнення української валюти, можна виділити жорстку монетарну політику по залученню припливу іноземного капіталу, торгівельні і інвестиційні потоки, поступове зняття обмежень на рух капіталу, а також волатильні очікування учасників ринку.

Трудова еміграція і приплив грошових переказів від мігрантів робить помітний вплив на економіку України. Будучи припливом, еквівалентним більше 8% ВВП, грошові перекази значно покращують добробут сімей мігрантів. Грошові перекази, по оцінках, збільшують внутрішні доходи домогосподарств приблизно на 12%. Хоча це в основному допомагає стимулювати приватний вжиток, це також вносить невеликий вклад до інвестицій.

Оскільки українські домашні господарства витрачають близько двох третин своїх споживчих витрат на вітчизняні товари і послуги, споживчий попит, пов'язаний з грошовими переказами, безпосередньо збільшує ВВП майже на 3%. І ця оцінка не включає ні мультиплікаційний ефект від зростання вжитку у зв'язку з

грошовими переказами, ні вплив приватних інвестицій, що фінансуються за рахунок грошових переказів.

Грошові перекази є одним з найбільших джерел валютних вступів в Україні. Середній приплив грошових переказів до України з 2010 року майже в два рази перевищив приплив прямих іноземних інвестицій, більш ніж в три рази - приплив портфельного капіталу і більш ніж в п'ять разів - приплив офіційної допомоги в цілях розвитку. Крім того, хоча приплив ПІІ і портфельних інвестицій був українським і скоротився з 2014 року, грошові перекази в цілому залишалися стабільними і поступово збільшувалися останніми роками.

Хоча приплив грошових переказів, ймовірно, і сприяє підвищенню конкурентоспроможності - зниженню реального обмінного курсу в Україні, - збільшення припливу грошових переказів робить, в цілому, видимий і позитивний вплив на поточний рахунок України і є найбільш важливою статтею, що врівноважує дефіцит торгівельного і інвестиційного доходу.

Це сприяло зрушенню у бік стійкішого стану платіжного балансу України, поряд з іншими чинниками, включаючи фіскальне коректування, розумну монетарну політику, структурні реформи, а також важливу офіційну макрофінансову допомогу і інші види фінансової підтримки, що надаються цій країні, у тому числі з боку ЄС.

Зростання грошових переказів, яке є стабільним і стійким виглядом фінансового припливу, повинне допомогти Україні здолати попередній порочний круг, в якому вона виявилася, коли економічний бум привів до нестійкого погіршення стану рахунку поточних операцій і кризисних ситуацій.

Еміграція від 2,2 до 2,7 млн. чоловік (по різних оцінках) сприяла скороченню пропозиції робочої сили в Україні і браку робочої сили по окремих професіях. Це також є одним з чинників (хоча і не обов'язково основним), стимулюючих зростання заробітної плати працівників, які залишаються в країні; заробітна плата в Україні в період з 2016 по 2018 рік збільшувалася в середньому на 13% в рік в реальному вираженні.

Проте із-за відносно низької долі високоосвічених працівників серед українських емігрантів "витік мізків" в Україні, схоже, не є особливо актуальною проблемою; більше занепокоєння викликає розтрата професійних навиків, оскільки більшість українців за кордоном працюють не за фахом або на дуже простих роботах.

Вплив еміграції і грошових переказів на державні фінанси України неоднозначно: приплив грошових переказів приводить до підвищення ПДВ, акцизів і митних зборів, тоді як емігранти не платять в Україні ні податків на робочу силу, ні внесків на соціальне забезпечення, а їх освіта спричиняє за собою державні витрати.

Недавній спалах коронавірусу, поза сумнівом, привів до скорочення числа трудових мігрантів в 2020 році. Оскільки велика частина української трудової міграції носить тимчасовий і короткостроковий характер, вона сильно торкнулася обмеженнями на трансграничні поїздки і браком робочих місць в приймаючих країнах. Тому приплив грошових переказів від тимчасової еміграції до України в 2020 році серйозно скорочений, що негативно позначається на приватному вжитку і на платіжному балансі.

Одне з питань, що часто ставляться, - чи буде українська трудова міграція продовжуватися в її нинішньому вигляді. Не дивлячись на те, що заробітна плата в Україні швидко зростає в реальному вираженні, різниця в заробітній платі з основними напрямками еміграції в ЄС настільки велика, що вона, швидше за все, продовжить мотивувати людей працювати і заробляти за кордоном. Більш того, наявність великої і зростаючої української діаспори має тенденцію стимулювати міграцію інших членів сім'ї і друзів, надаючи інформацію і логістичну підтримку в країнах призначення (мережевий ефект). Найближчими роками цей притягуючий чинник може посилитися, і діаспора може продовжувати розширюватися. В той же час країни призначення частини емігрантів можуть змінитися, особливо у зв'язку з поступовим відкриттям німецького ринку праці для українські працівники.

Проте, мовна і географічна близькість як і раніше матиме вагу на користь таких країн, як Польща, Чехія і Росія.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Ми вважаємо, що Україні потрібен новий підхід до трудової міграції.

За останні шість років безпрецедентний потік українських трудових мігрантів до Євросоюзу привернув до себе велику увагу. Однак ця тенденція досі не дає комплексного інституційного відповіді з боку української влади. У міру того, як Коронавірусніе затишшя поступається місцем нової хвилі міграції, настав час для більш послідовної політики, яка може допомогти Україні краще зрозуміти глибинні проблеми, що лежать в основі трудової міграції, і в той же час захистити трудові ресурси країни.

З 2014 року трудова міграція стає все більш важливим фактором, що сприяє економічному зростанню України. За даними Світового банку, грошові перекази в Україну в 2019 році досягли близько 16 мільярдів доларів США, що становить понад 10% річного ВВП країни. Проте, відтік робочої сили широко визнається як проблематичний, оскільки місцевий бізнес часто не в змозі заповнити вакансії, а деякі з найбільш постраждалих сільських районів переживають сезонну депопуляцію.

Це питання стоїть на політичному порядку денному з 2015 року, коли український парламент прийняв закон про зовнішню трудову міграцію. За ним пішла Стратегія державної міграційної політики на період до 2025 року, яка містила комплекс амбітних цілей, таких як "створення необхідних умов для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство".

Два роки по тому новий уряд нового українського президента Володимира Зеленського пішло ще далі і оприлюднило конкретні заходів по залученню українських працівників на батьківщину. Серед них - створення нових робочих місць і запуск довгострокових низькопроцентних кредитів для малого і середнього бізнесу.

Потім настала коронавірусна криза.

Після рішення України закрити кордони країни багато трудових мігрантів кинулися додому, створивши потенційний переломний момент для чиновників.

Однак, незважаючи на розмови українського прем'єра Дениса Шмигала про бажання уряду зберегти в Україні повернувшись робочих, новий відтік вже набирає обертів. Ні блокування, ні пов'язані зі здоров'ям ризики роботи, низькооплачуваної сфері, не втримали українських трудових мігрантів від посадки на перші чартерні рейси до Великобританії, Фінляндії і Польщі в травні. В даний час очевидно, що переважна більшість багатомільйонної міграційної робочої сили України швидше повернеться в ЄС, ніж скористається різними ініціативами, які зараз пропонують українську владу. Очевидна нездатність України утримати своїх працівників, швидше за все, буде ще більш помітна в найближчі місяці, оскільки багато потенційних трудові мігранти вже розглядають можливість роботи в Німеччині, яка недавно послабила свої правила отримання дозволів на роботу для громадян країн, що не входять в ЄС. Ще в 2019 році 45% українців, які працюють в Польщі, зізналися, що розглядають можливість працевлаштування в іншій країні ЄС, в основному в Німеччині. Той факт, що Україна бореться за утримання робочої сили, створює проблеми для зруйнованої економіки країни. Причини цієї негативної тенденції - здається вічним недовіру між українським суспільством і урядом, яке підриває офіційні ініціативи, які спрямовані на заохочення повернення заробітчан додому. Тим часом, широко поширена корупція і низька заробітна плата ще більше ускладнюють ситуацію.

В даний час перед українською владою стоїть завдання. Київ повинен знайти баланс між захистом інтересів трудящих, що виїжджають в ЄС на роботу, і в той же час прагнути спокусити їх будувати своє майбутнє в Україні, не вдаючись до обмежень радянського зразка. У той час як Київ стикається з проблемою вибуття робочої сили з країни, поки не ясно, хто в уряді несе кінцеву відповідальність за політику в сфері трудової міграції і її реалізацію. Незважаючи на те, що Міністерство розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України офіційно займається цим питанням, Кабінет Міністрів і ряд окремих міністерств також регулярно залучаються до вирішення цього питання, як і місцеві органи влади по всій країні. Зовсім недавно віце-прем'єр-міністр з питань європейської інтеграції був змушений втрутитися і допомогти в координації вильоту чартерних

рейсів, що перевозять сезонних робітників в пункти призначення ЄС. Для виправлення цієї інституційної плутанини українське відділення Міжнародної організації з міграції запропонувало створити "потужний і ефективний механізм координації" між різними державними органами. Ще однією ключовою завданням, що стоїть перед українською владою, є пошук розуміння того, чому трудові мігранти країни вважають, що в інших місцях трава завжди зеленіша. Невже мова йде тільки про підвищення зарплат і поліпшення умов праці? Чи є довгострокові перспективи важливим фактором? Що могло б переконати цих мігрантів залишитися в Україні замість того, щоб їхати?

Уряд України також міг би розглянути можливість проведення детальних інформаційних кампаній про підводні камені роботи за кордоном. На сьогоднішній день не існує всеосяжного керівництва з описом загальних небезпек, з якими можуть зіткнутися українці при пошуку роботи в ЄС, таких як депортація або відсутність доступу до соціального забезпечення. Трудова міграція є довгостроковою проблемою для української влади, яку вони не можуть дозволити собі ігнорувати. Гарна новина полягає в тому, що дебати в українському суспільстві вже жваві, і це питання займає важливе місце у внутрішній політичному порядку денному. У найближчі місяці і роки рішення проблеми української трудової міграції неминуче стане справою проб і помилок. Необхідно привернути увагу української влади та громадськості до міграційних проблем, які у політичному дискурсі практично відсутні. Вони закономірно виглядають менш значущими у порівнянні з питаннями війни і миру, падіння рівня життя населення, корупції тощо. Разом з тим, з точки зору стратегічної, враховуючи несприятливу демографічну ситуацію, стрімке старіння населення і невідворотний в недалекому майбутньому дефіцит робочої сили, нехтувати ними не можна. Необхідно розвивати співпрацю служб зайнятості із службами зайнятості зарубіжних держав щодо організованої тимчасової міграції громадян на роботу за кордон, Забезпечувати мігрантів всією інформацією, яку вони потребують для працевлаштування за кордоном і, що особливо важливо, для повернення в Україну, розміщувати й постійно оновлювати таку інформацію на

офіційному сайті Міністерства, поширювати в консульствах України за кордоном, культурних центрах та національно-культурних об'єднаннях українців у країнах перебування, на пунктах перетину кордону України, Вивчити питання щодо можливостей покращення умов для переказу трудовими мігрантами грошових коштів з-за кордону, сприяння здешевленню переказів, зокрема щодо звільнення від комісійної винагороди переказів трудових мігрантів.

Уряд потребує набагато глибше розуміння факторів, що визначають міграцію, а також в розробці набагато більш скоординованих інституційних заходів у відповідь. Українських працівників не може бути примушений залишатися в Україні, але майбутній розвиток країни буде залежати від її здатності переконати достатню кількість українців в тому, що у них є світле майбутнє на батьківщині.

Україна повинна розвиватися і українці хочуть працювати у себе на батьківщині, особливо молодь, але зараз, я вважаю, що це не можливо, і все це із-за заробітної плати в Україні. Вона дуже низька, кожен хоче жити, а на наші зарплатні це не можливо, тому кожен українець в пошуках «кращого життя». І ми всі сподіваємось на покращення в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдучкий А.П. Маштаби трудової міграції укрaнців за кордон// Економіка та держава. Україна.-2017. №1 с.93-107
2. Гайдучкий А.П. Міграційний капітал в Україні// Фінанси України.- 2017. -№5 с.78-98
3. Гайдучкий А.П. Характерні риси української трудової міграції за кордном// Економіка та держава.-2017. с.45-71
4. Ковальчук Т., Черняк В. Бідність працюючого населення: шляхи подолання// Голос України.-2010.- №7
5. Ромащенко Т.А. Актуальные проблемы современной украинской трудовой миграции// Экономика Украины// 2019. Мова Рос. с.134-146
6. Чирва А. «Дешева робоча сила»// Міжнародний науковий журнал Урядовий кур'єр.-2010.
7. Офіційний український сайт статистики// [Електронний ресурс]-Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua вільний. Мова Укр.
8. Статистичний щорічник АРК за 2017 рік.// Мова Укр. с.3-15
9. Міграційна ситуація в Україні// Біженці та міграція: український часопис права і політики. №3-4, 1998 р.- с.219.- №8
10. Люди и возможности в мире с населением 7 миллиардов: народонаселение мира в 2011 году: доклад [Электронный ресурс] // Фонд Организации Объединенных Наций в области народонаселения. - Режим доступа: <https://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2011/RU-SWOP2011.pdf> вільний. Мова Рос.
11. Руководство по разработке эффективной политики в области трудовой миграции в странах происхождения и назначения. — Вена: МОМ; МОТ; ОБСЕ, 2017.
12. От конфликта и кризиса к возрождению: поколения перемен: народонаселение мира в 2010 году: доклад [Электронный ресурс] // Фонд Организации Объединенных Наций в области народонаселения.- Режим доступа:

https://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2010/swop_2010_rus.pdf вільний. Мова Рос.

13. Стаття «Все про міграцію Українців» //Економіка та держава. 2018 р.: [Електронний ресурс]- Режим доступу: <https://hromadske.ua/ru/posts/s-nachala-goda-iz-ukrainy-vyehalo-15-mln-ukraincev-pravitelstvo> вільний. Мова Укр.

14. News Un «Labor migitation» [Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://news.un.org/en/> вільний. Мова Англ.

15. Статистика Національного Банку України. [Електронний ресурс]- Режим доступу: <https://bank.gov.ua/#> вільний.

16. Газета «Экономическая правда»// Каковы реальные масштабы трудовой миграции украинцев в ЕС 2020.//[Електронний ресурс]- Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/02/11/656895/> вільний. Мова Рос.

17. Державна служба статистики України - Зайняте населення за видами економічної діяльності в 2015-2020 роках //[Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> вільний.

18. Стаття Vasyl Andreyev and Kateryna Klymenko, Oleg Borysov «The impact of Ukrainian labor migration on labor markets in Ukrain and EU».[/Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/The-impact-of-Ukrainian-labour-migration-on-labour-markets-in-Ukraine-and-the-EU-a-Case-Study-of-Construction-Workers.pdf> вільний. Мова Англ.

19. Петроє О. М., Васильєв В. Т. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2015. No 4. С. 93-100.

20. Трудовые мигранты Украины – самый крупный инвестор в ее экономику. *Новости ООН*.2016.: [Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://news.un.org/ru/story/2016/02/1280201> вільний. Мова Рос.

21. Рост экономики Украины тормозит трудовая миграция, - НБУ 2018. [Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://ura->

inform.com/ru/economics/2018/08/06/rost-ekonomiki-ukrainy-tormozit-trudovaja-migratsija-nbu вільний. Мова Рос.

22. Шапран В. Трудовая миграция как новая угроза для украинской экономики//[Електронний ресурс]-Режим доступу: https://ukr.lb.ua/economics/2018/08/09/404727_trudova_migratsiya_yak_zagroza.html вільний. Мова Рос.

23. CSF Ukraine 2019.//[Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://eap-csf.eu/2019-infographics/?lang=ru> вільний. Мова Англ.

24. CSF Ukraine 2019.//[Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://eap-csf.eu/2019-infographics/?lang=ru> вільний. Мова Англ.

25. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти. - Тернопіль: Збруч, 2007. с.89-95

26. . Головаха Є., Паніна Н. Українське суспільство 1992-2008: Соціологічний моніторинг. - К., 2008. с.23-56

27. Ломакин В.К. Мировая экономика: Учебник для вузов - М.: ЮНИТА-ДАНА, 2003. с. 126-140

28. А.Я.Максименко. 2014 р. «Міграційні процеси В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ»//[Електронний ресурс]-Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/12934/1/vestnik_HPI_2014_23_Maksimenko_Migratsionnye.pdf вільний.

29. Онлайн-бібліотека Херсонського університету О.Гончара// Магійович Р.І. Трудова міграція в Україні: причини та наслідки/ Р.І. Магійович; І.В. Магійович // Інтелект ХХІ. - 2019. - N 6 ч. 1. С. 128-133//[Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://lib.kherson.ua/> вільний.

30. Научная работа Чжан Сюй и Безматерных В.Г. «Трудовая миграция украинцев»//[Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24936/18> вільний.

31. Стаття Д.Заха, М.Лукке 2 «Кінця-краю не видно. Трудова міграція з України може сповільнитися, проте, швидше за все, триватиме»2020.//[Електронний ресурс]-Режим доступу:

<https://voxukraine.org/uk/kintsya-krayu-ne-vidno-trudova-migratsiya-z-ukrayini-mozhe-spoilnitisya-prote-shvidshe-za-vse-trivatile/> вільний.

32. Офіційний сайт статистики Евростат. /Статистика трудової міграції українців у роки 2015-2020//[Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat> вільний.